



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ

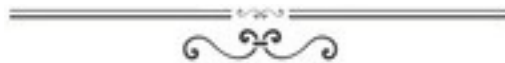
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«Συμβουλευτική εφαρμοσμένη σε εκπαιδευτικά και κοινωνικά πλαίσια»

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**«Γονεϊκή νοο-προσέλωση: Σχέση με τη συνείδηση και την
ιδιοσυγκρασία των παιδιών»**



Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια: Ορφανίδου Σοφία

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Μισαηλίδη Πλουσία

ΙΩΑΝΝΙΝΑ, 2019

«Γονεϊκή νοο-προσέλιωση: Σχέση με τη συνείδηση και την
ιδιοσυγκρασία των παιδιών»

Ορφανίδου Σοφία

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα εξετάζει τη σχέση ανάμεσα στη γονεϊκή νοο-προσήλωση - συγκεκριμένα τη νοο-προσήλωση των μητέρων- και σε δύο ατομικά χαρακτηριστικά των παιδιών, τη συνείδηση και την ιδιοσυγκρασία. Στην έρευνα συμμετείχαν 68 μητέρες παιδιών ηλικίας 3 έως 7 ετών. Στις μητέρες χορηγήθηκε η «Συνέντευξη νοο-προσήλωσης» της Meins (Meins, Fernyhough, Russell, & Clark-Carter, 1998), η οποία αξιολογεί την τάση των μητέρων να κάνουν αναφορές στις νοητικές καταστάσεις των παιδιών τους. Επίσης, οι μητέρες συμπλήρωσαν την κλίμακα «Το παιδί μου» (MC, Kochanska, DeVet, Goldman, Murray, & Putnam, 1994) και τη συντομευμένη έκδοση του «Ερωτηματολογίου ιδιοσυγκρασίας παιδιών» (CBQ-VSF, Putnam & Rothbart, 2006), οι οποίες εξετάζουν τη συνείδηση και την ιδιοσυγκρασία των παιδιών αντίστοιχα. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η τάση της μητέρας να κάνει αναφορές στο νου των παιδιών της συσχετίζεται θετικά με τη συνείδηση και την ιδιοσυγκρασία τους. Συγκεκριμένα, η νοο-προσήλωση της μητέρας συσχετίζεται θετικά με την υποκλίμακα της συναισθηματικής δυσφορίας της MC. Επιπλέον, η νοο-προσήλωση της μητέρας συσχετίζεται με την υποκλίμακα του ελέγχου με προσπάθεια της CBQ-VSF. Ωστόσο, η ηλικία και το φύλο των παιδιών δεν επηρεάζουν τη σχέση της νοο-προσήλωσης της μητέρας με τη συνείδηση και την ιδιοσυγκρασία του παιδιού της. Ακόμη, από την έρευνα βρέθηκε ότι οι μητέρες κάνουν συχνότερα αναφορές στις δραστηριότητες των παιδιών τους και στην αλληλεπίδρασή τους με άλλα άτομα από ό,τι στο νου. Η συζήτηση εστιάζει στη σημασία των ευρημάτων αυτών για το πεδίο που μελετά τη νοο-προσήλωση της μητέρας.

Λέξεις – κλειδιά: μητρική νοο-προσήλωση, ιδιοσυγκρασία, μητέρες, παιδιά, συνείδηση

Abstract

The present study examines the relationship between parental mind-mindedness - specifically maternal mind-mindedness- and two individual characteristics of children, conscience and temperament. Sixty-eight mothers of children between 3 to 7 years old participated in the study. Mothers completed Meins' «Mind-mindedness interview» (Meins, Fernyhough, Russell, & Clark-Carter, 1998), which measures mothers' tendency to make references to the mental states of their children. In addition, mothers filled in the scale «My Child» (MC, Kochanska, DeVet, Goldman, Murray, & Putnam, 1994) and the very short form of the «Children's Behaviour Questionnaire» (CBQ-VSF, Putnam & Rothbart, 2006), which examines children's conscience and temperament respectively. The results showed that mother's tendency to make references to her children's mind was positively correlated with children's conscience and temperament. In particular, mother's mind-mindedness was positively correlated with the MC's affective discomfort sub-scale. Moreover, mother's mind-mindedness was positively correlated with the CBQ's effortful control sub-scale. However, children's age and gender did not affect the relationship of mother's mind-mindedness with conscience and temperament of her child. Further, the present study showed that mothers make more often references to children's behavior and their interaction with other people than in the mind. The discussion focuses on the significance of these findings, concerning the field that studies mother's mind-mindedness.

Key words: children, conscience, maternal mind-mindedness, mothers, temperament

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή	11
A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	12
1. Γονεϊκή νοο-προσήλωση, συνείδηση και ιδιοσυγκρασία στην παιδική ηλικία.....	13
1.1 Γονεϊκή νοο-προσήλωση	13
1.1.1 Ορισμός της ΝΠ.....	13
1.1.2 Εργαλεία μέτρησης της ΝΠ	14
1.1.3 Σημασία της ΝΠ.....	16
1.1.3.1 Σημασία της ΝΠ για τα παιδιά	16
1.1.3.2 Σημασία της ΝΠ για τις μητέρες.....	17
1.1.4 Ατομικές διαφορές στη ΝΠ.....	17
1.1.4.1 Ατομικά χαρακτηριστικά των γονέων και ΝΠ.....	18
1.1.4.2 Ατομικά χαρακτηριστικά των παιδιών και ΝΠ.....	19
1.2 Συνείδηση στην παιδική ηλικία	21
1.2.1 Ορισμός της συνείδησης	21
1.2.2 Εργαλεία μέτρησης της συνείδησης.....	22
1.2.2.1 Αυτοαναφορικά εργαλεία.....	22
1.2.2.2 Ετεροαναφορικά εργαλεία.....	22
1.2.3 Σημασία της συνείδησης	23
1.2.4 Παράγοντες που επηρεάζουν τη συνείδηση.....	24
1.2.4.1 Γονείς και συνείδηση των παιδιών.....	24
1.2.4.2 Ατομικά χαρακτηριστικά των παιδιών και συνείδηση	25
1.2.5 Συνείδηση παιδιών και ΝΠ	26
1.3 Ιδιοσυγκρασία στην παιδική ηλικία.....	28
1.3.1 Ορισμός, επιμέρους υποκλίμακες και τύποι ιδιοσυγκρασίας	28
1.3.2 Εργαλεία μέτρησης της ιδιοσυγκρασίας	29
1.3.2.1 <i>Children's Behavior Questionnaire</i>	30
1.3.2.2 Άλλα ετεροαναφορικά εργαλεία.....	30
1.3.3 Σημασία της ιδιοσυγκρασίας.....	31
1.3.4 Ιδιοσυγκρασία παιδιών και μητρική ΝΠ.....	32
1.4 Στόχος – ερευνητικά ερωτήματα – ερευνητικές υποθέσεις της παρούσας έρευνας.....	33

B. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	35
2. Μέθοδος.....	36
2.1 Συμμετέχοντες	36
2.2 Ερευνητικά εργαλεία	36
2.2.1 Συνέντευξη ΝΠ - Αναθεωρημένη έκδοση	36
2.2.2 Το παιδί μου	38
2.2.3 Ερωτηματολόγιο ιδιοσυγκρασίας παιδιών – Συνομημεμένη έκδοση.....	40
2.2.4 Ερωτηματολόγιο δημογραφικών στοιχείων.....	42
2.3 Διαδικασία	42
3. Αποτελέσματα.....	43
3.1 Περιγραφική στατιστική – Επίδραση ηλικίας και φύλου στις μεταβλητές της έρευνας...43	
3.1.1 Νοο-προσήλωση.....	43
3.1.2 Συνείδηση.....	46
3.1.3 Ιδιοσυγκρασία	48
3.2 Συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών της έρευνας	49
3.2.1 Συσχετίσεις.....	49
3.2.1.1 Συσχετίσεις της μητρικής ΝΠ με την κλίμακα «Το παιδί μου»	49
3.2.1.2 Συσχετίσεις της μητρικής ΝΠ με το «Ερωτηματολόγιο ιδιοσυγκρασίας των παιδιών»	50
3.2.2 Μερικές συσχετίσεις	51
3.2.2.1 Συσχετίσεις της μητρικής ΝΠ με την κλίμακα «Το παιδί μου»	51
3.2.2.2 Συσχετίσεις της μητρικής ΝΠ με το «Ερωτηματολόγιο ιδιοσυγκρασίας των παιδιών»	53
3.2.3 Επίδραση της ηλικίας και του φύλου στη σχέση της μητρικής ΝΠ και των ατομικών χαρακτηριστικών των παιδιών	53
3.2.3.1 Επίδραση της ηλικίας και του φύλου στη σχέση της μητρικής ΝΠ και της συνείδησης των παιδιών.....	53
3.2.3.2 Επίδραση της ηλικίας και του φύλου στη σχέση της μητρικής ΝΠ και της ιδιοσυγκρασίας των παιδιών	54
3.3 Αναλύσεις παλινδρόμησης	54

4. Συζήτηση.....	58
4.1 Σχέση της μητρικής ΝΠ με τη συνείδηση και την ιδιοσυγκρασία των παιδιών.....	58
4.1.1 Σχέση μεταξύ της μητρικής ΝΠ και της συνείδησης των παιδιών	58
4.1.2 Σχέση μεταξύ της μητρικής ΝΠ και της ιδιοσυγκρασίας των παιδιών.....	59
4.2 Επίδραση της ηλικίας και του φύλου σε κάθε μεταβλητή χωριστά	60
4.2.1 Επίδραση της ηλικίας και του φύλου στη μητρική ΝΠ	60
4.2.2 Επίδραση της ηλικίας και του φύλου στη συνείδηση των παιδιών.....	61
4.2.3 Επίδραση της ηλικίας και του φύλου στην ιδιοσυγκρασία των παιδιών	61
4.3 Σύγκριση συχνότητας αναφορών των μητέρων σε νοητικούς και μη συσχετιζόμενους με το νου όρους.....	62
4.4 Συμπεράσματα	63
4.5 Περιορισμοί έρευνας.....	64
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	65

Ευρετήριο πινάκων

Πίνακας 1. Νοητικοί και μη συσχετιζόμενοι με το νου όροι που εντοπίστηκαν στις περιγραφές των μητέρων, ταξινομημένοι ανά τύπο 37

Πίνακας 2. Επιμέρους υποκλίμακες της συνείδησης των παιδιών ταξινομημένες ανά υποκλίμακα 39

Πίνακας 3. Ενδεικτικά χαρακτηριστικά των επιμέρους υποκλιμάκων της ιδιοσυγκρασίας των παιδιών 41

Πίνακας 4. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και εύρος των μεταβλητών της έρευνας για το σύνολο του δείγματος, για κάθε ηλικιακή ομάδα και για κάθε φύλο χωριστά 47

Πίνακας 5. Διμεταβλητές και μερικές συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών της έρευνας 52

Πίνακας 6. Ιεραρχική ανάλυση παλινδρόμησης των υποκλιμάκων της συνείδησης, των υποκλιμάκων της ιδιοσυγκρασίας και της ηλικίας των παιδιών στη ΝΠ της μητέρας 57

Ευρετήριο γραφημάτων

Γράφημα 1. Μέσοι όροι αναφορών των μητέρων στους τύπους της ΝΠ 44

Γράφημα 2: Μέσοι όροι αναφορών των μητέρων στους επιμέρους τύπους της ΝΠ 45

Γράφημα 3: Μέσοι όροι νοητικών όρων που χρησιμοποίησαν οι μητέρες στις περιγραφές των παιδιών τους ταξινομημένοι ανά ηλικιακή ομάδα και ανά φύλο παιδιών 46

Γράφημα 4: Επίδραση της συνείδησης και της ιδιοσυγκρασίας των παιδιών στη μητρική ΝΠ 55

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τους ανθρώπους εκείνους που συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της μεταπτυχιακής μου εργασίας. Θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια μου, κ. Πλουσία Μισαηλίδη, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε κατά την ανάθεση του θέματος και για την αμέριστη βοήθεια, την πολύτιμη καθοδήγηση και υποστήριξη κατά την εκπόνηση της παρούσας εργασίας. Ευχαριστώ την οικογένειά μου για τη συνεχή υποστήριξη και συμπαράσταση όλο αυτό το διάστημα, από τη στιγμή έναρξης του μεταπτυχιακού προγράμματος μέχρι και το στάδιο παράδοσης της εργασίας. Το τελευταίο αλλά το πιο σημαντικό «ευχαριστώ» απευθύνεται στις μητέρες που αφιέρωσαν τον πολύτιμο χρόνο τους και με βοήθησαν στη διεξαγωγή της έρευνάς μου.

Εισαγωγή

Η μητρική νοο-προσήλωση είναι η τάση της μητέρας να αντιλαμβάνεται και να αντιμετωπίζει το παιδί της ως πρόσωπο με νου, δηλαδή ως πρόσωπο με σκέψεις, επιθυμίες, συναισθήματα. Σε διεθνές επίπεδο, έχει δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στη μελέτη της νοο-προσήλωσης και των ατομικών χαρακτηριστικών των μητέρων ενώ λιγότερες έρευνες μελετούν τα ατομικά χαρακτηριστικά των παιδιών. Η παρούσα έρευνα εξετάζει τη σχέση ανάμεσα στη μητρική νοο-προσήλωση και σε δύο ατομικά χαρακτηριστικά των νηπιακής ηλικίας παιδιών, τη συνείδηση και την ιδιοσυγκρασία. Τα χαρακτηριστικά αυτά των παιδιών έχουν μελετηθεί καθόλου ή ελάχιστα. Πιο αναλυτικά, η εργασία διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια.

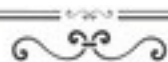
Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύονται οι έννοιες της μητρικής νοο-προσήλωσης, της συνείδησης και της ιδιοσυγκρασίας, δίνεται έμφαση στη σημασία των εννοιών και παρουσιάζονται τα αποτελέσματα προηγούμενων ερευνών. Στην τελευταία υποενότητα, παρουσιάζονται οι στόχοι, οι υποθέσεις και τα ερωτήματα που εξετάζει η παρούσα έρευνα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας και συγκεκριμένα οι συμμετέχοντες, τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν και η ερευνητική διαδικασία που ακολουθήθηκε για τη συλλογή των δεδομένων.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι στατιστικές αναλύσεις που πραγματοποιήθηκαν, προκειμένου να ελεγχθούν οι ερευνητικές υποθέσεις και τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν.

Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται ο κριτικός σχολιασμός των αποτελεσμάτων σε σχέση με τα αποτελέσματα προηγούμενων ερευνών. Επίσης, αναφέρονται οι περιορισμοί της έρευνας και προτάσεις για μελλοντικές έρευνες.

Α. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ



1. Γονεϊκή νοο-προσήλωση, συνείδηση και ιδιοσυγκρασία στην παιδική ηλικία

1.1 Γονεϊκή νοο-προσήλωση

Αντικείμενο της ενότητας είναι η γονεϊκή νοο-προσήλωση (ΝΠ). Μετά την παρουσίαση του ορισμού της, καταγράφονται τα εργαλεία μέτρησης της γονεϊκής ΝΠ στην προσχολική και σχολική ηλικία. Επίσης, αντικείμενο συζήτησης αποτελεί η σημασία της για την ανάπτυξη των παιδιών αλλά και για τους ίδιους τους γονείς. Τέλος, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ερευνών που επιχειρήσαν να συνδέσουν τα χαρακτηριστικά των γονέων ή/και των παιδιών με τη ΝΠ.

1.1.1 Ορισμός της ΝΠ

Το 1997, η Meins επηρεασμένη από την ιδέα της μητρικής ευαισθησίας των Ainsworth, Bell, και Stayton (1971) άρχισε να μελετά τη μητρική νοο-προσήλωση¹, την οποία όρισε ως την τάση ενός ατόμου να αντιμετωπίζει τους άλλους ως πρόσωπα με νου. Η έρευνά της επικεντρώθηκε στους γονείς και ειδικά στις μητέρες, των οποίων εξέτασε την τάση να κάνουν αναφορές στις σκέψεις, στις επιθυμίες και στα συναισθήματα των παιδιών τους (Meins, Fernyhough, Arnott, Leekam, & Turner, 2012. Meins, Fernyhough, Russell, & Clark-Carter, 1998).

Η νοο-προσήλωση, τόσο των γονέων όσο και των υπολοίπων, είναι μια τάση που χαρακτηρίζει τις στενές διαπροσωπικές σχέσεις και όχι ένα απλό χαρακτηριστικό της προσωπικότητας των μητέρων (Meins, Fernyhough, & Harris-Waller, 2014). Χαρακτηρίζει, λοιπόν, τις σχέσεις όχι μόνο παιδιών και ενηλίκων αλλά και των ενηλίκων μεταξύ τους (Meins et al., 2014) καθώς η οικειότητα που αναπτύσσουν τους ωθεί στη συχνότερη έκφραση νοητικών όρων (Fishburn, Meins, Greenhow, Jones, Hackett, Biehal, Baldwin, Cusworth, & Wade, 2017).

¹ Μέχρι σήμερα, η αγγλική λέξη «mind-mindedness», που χρησιμοποίησε η Meins δεν έχει αποδοθεί στην ελληνική γλώσσα. Στην παρούσα εργασία, έχει υιοθετηθεί ο όρος μητρική «νοο-προσήλωση» (ΝΠ), ο οποίος έχει αποδοθεί από τις Μισαηλίδη και Ορφανίδου (υπό εκτύπωση) προκειμένου να δηλωθεί αυτή η τάση των μητέρων να επικεντρώνονται στο νου των παιδιών τους.

Έρευνες έχουν δείξει ότι η ΝΠ αποτελεί σταθερό χαρακτηριστικό της προσωπικότητας των παιδιών, προσχολικής και σχολικής ηλικίας (Illingworth, MacLean, & Wiggs, 2016). Υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ της τάσης των μητέρων να κάνουν αναφορές στις νοητικές καταστάσεις των βρεφών τους στην ηλικία των 6 μηνών και μετέπειτα στην ηλικία των 4 ετών (Meins, Fernyhough, Wainwright, Clark-Carter, Das Gupta, Fradley, & Tuckey, 2003). Ωστόσο, σύμφωνα με την έρευνα των McMahon, Camberis, Berry και Gibson (2015), οι μητέρες κάνουν λιγότερο συχνά αναφορές στις νοητικές καταστάσεις των μεγαλύτερης ηλικίας παιδιών τους σε σχέση με τα μικρότερα παιδιά.

1.1.2 Εργαλεία μέτρησης της ΝΠ

Η μέτρηση της ΝΠ πραγματοποιείται με δύο τεχνικές που αναπτύχθηκαν από την Meins και τους συνεργάτες της (1998). Η πρώτη τεχνική έχει ως βάση της τη βιντεοσκόπηση της αλληλεπίδρασης βρέφους – μητέρας και η δεύτερη χορηγείται υπό τη μορφή συνέντευξης.

1. Νοο-προσήλωση κατά τον πρώτο χρόνο της ζωής των παιδιών: Η πρώτη εκδοχή του εργαλείου, αξιολογεί την αλληλεπίδραση της μητέρας με το παιδί της, μέσω βιντεοσκόπησης. Εξετάζεται, λοιπόν, η χρήση της γλώσσας εκ μέρους του γονέα, όταν επικοινωνεί με το παιδί του (McMahon & Bernier, 2017), μέσω των αλληλεπιδράσεων πρόσωπο με πρόσωπο και κυρίως κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού (Meins & Fernyhough, 2015. Meins et al., 1998).

Κατά τη βιντεοσκόπηση, καταγράφονται οι αναφορές της μητέρας σε αυτά που πιστεύει ότι σκέφτεται, θέλει, ξέρει ή αισθάνεται το παιδί της ανάλογα με την τρέχουσα κατάσταση και λαμβάνοντας υπόψη τις πιθανές ενδείξεις. Αυτές οι αναφορές σχετίζονται με το νου των παιδιών. Αντίθετα, υπάρχουν περιπτώσεις όπου η μητέρα παρερμηνεύει τις νοητικές καταστάσεις του παιδιού της ή αναφέρεται σε γεγονότα που δεν αφορούν την τρέχουσα δραστηριότητά του (Meins & Fernyhough, 2015).

2. Νοο-προσήλωση σε παιδιά νηπιακής και μεγαλύτερης ηλικίας: Η δεύτερη εκδοχή του εργαλείου, αξιολογεί την περιγραφή της μητέρας για το παιδί της, μέσω συνέντευξης. Οι μητέρες καλούνται να περιγράψουν σε μία μη δομημένη σύντομη συνέντευξη το παιδί τους (Meins et al., 1998). Η συνέντευξη επιτρέπει την αυθόρμητη και ελεύθερη έκφραση των γονέων για το παιδί τους καθώς το ίδιο δεν είναι παρόν (McMahon & Bernier, 2017).

Κατά τη συνέντευξη, εξετάζεται η χρήση της γλώσσας εκ μέρους του γονέα, όταν περιγράφει το παιδί του (Meins & Fernyhough, 2015). Οι αναφορές στο νου διακρίνονται σε «κατάλληλες» και «μη συσχετιζόμενες με το νου»² και ταξινομούνται σε 4 ευρείες κατηγορίες που περιλαμβάνουν νοητικές, συμπεριφορικές, σωματικές και γενικές καταστάσεις (Meins & Fernyhough, 2015). Οι κατάλληλες αναφορές αποτελούνται από τις νοητικές καταστάσεις των παιδιών, όπως ευχές, επιθυμίες, σκέψεις, γνώσεις, ενδιαφέροντα, νοητικές διεργασίες και συναισθήματα (Meins & Fernyhough, 2015). Αντίθετα, οι μη συσχετιζόμενες με το νου αναφορές αφορούν τα σωματικά χαρακτηριστικά ή τη συμπεριφορά του παιδιού καθώς και γενικότερες αναφορές που δεν μπορούν να ταξινομηθούν σε καμία από τις άλλες κατηγορίες (Meins & Fernyhough, 2015).

Οι δύο εκδοχές του εργαλείου εφαρμόζονται ανάλογα με την ηλικία του παιδιού. Η βιντεοσκόπηση χορηγείται σε μητέρες με βρέφη ηλικίας μικρότερα των 12 μηνών ενώ η συνέντευξη χορηγείται σε μητέρες βρεφών ηλικίας 12 μηνών και άνω (Meins & Fernyhough, 2015). Από την πρόσφατη έρευνα των McMahon και Bernier (2017), οι οποίοι μελέτησαν τη γονεϊκή ΝΠ σε μία περίοδο είκοσι χρόνων, βρέθηκε ότι οι δύο τεχνικές μέτρησης της ΝΠ έχουν χρησιμοποιηθεί με παρόμοια συχνότητα από τους ερευνητές.

Οι περισσότεροι έρευνες, που έχουν μελετήσει τη μητρική ΝΠ, έχουν επικεντρωθεί σε βρέφη ενώ ελάχιστες έρευνες έχουν εξετάσει νήπια ή παιδιά που διανύουν την πρώτη παιδική ηλικία (McMahon & Bernier, 2017). Οι έρευνες στη βρεφική ηλικία επικεντρώνονται στη σχέση της ΝΠ με τη μητρική ευαισθησία και τον ασφαλή δεσμό που αναπτύσσει η μητέρα με το παιδί της. Όταν η μητέρα χαρακτηρίζεται από ευαισθησία, είναι συναισθηματικά διαθέσιμη και ανταποκρίνεται στις ανάγκες του παιδιού της, κάνει συχνότερα αναφορές στις νοητικές καταστάσεις του (Farrow & Blissett, 2014. Laranjo, Bernier, & Meins, 2008. Licata, Kristen, & Sodian, 2016. Lok & McMahon, 2006. Lundy, 2003. McMahon & Meins, 2012. Meins, 1997. Meins et al., 1998. Meins, Fernyhough, Fradley & Tuckey, 2001).

Καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν, οι έρευνες σε παιδιά πρώτης παιδικής ηλικίας εξετάζουν άλλους αναπτυξιακούς παράγοντες. Για παράδειγμα, ενδιαφέρονται για τη σχέση της μητρικής ΝΠ με τη ΘτΝ (θεωρία του νου) (Meins & Fernyhough, 1999. Meins et al., 1998), τη γνωστική ικανότητα (Bernier, McMahon, & Perrier, 2017), τη γλωσσική ικανότητα

² Ο όρος «μη συσχετιζόμενες με το νου» αναφορές χρησιμοποιήθηκε από τις Meins και Fernyhough (2015) σε αντικατάσταση του όρου «ακατάλληλες». Οι συγγραφείς με αυτή την αλλαγή ήθελαν να τονίσουν ότι οι «κατάλληλες» και οι «μη συσχετιζόμενες με το νου» αναφορές αφορούν δύο διαφορετικές όψεις της συμπεριφοράς του φροντιστή.

(Laranjo & Bernier, 2013), την αυτορρύθμιση (Bernier et al., 2017) και τη συμπεριφορά του παιδιού (Meins, Centifanti, Fernyhough, & Fishburn 2013).

1.1.3 Σημασία της ΝΠ

Αρκετές έρευνες έχουν δείξει ότι η ΝΠ είναι σημαντική τόσο για τα παιδιά (Lundy, 2003. Laranjo et al., 2008. Meins et al., 2001. Meins et al., 2003. Meins, Fernyhough, Wainwright, Das Gupta, Fradley, & Tuckey, 2002) όσο και για τους ίδιους τους γονείς (Licata et al., 2016. McMahon & Meins, 2012). Ακολουθεί συνοπτική παρουσίαση των ευρημάτων αυτών των ερευνών.

1.1.3.1 Σημασία της ΝΠ για τα παιδιά

Η ΝΠ έχει καθοριστικό ρόλο για την ανάπτυξη των παιδιών (Ruffman, Slade, & Crowe, 2002). Οι γονείς που αντιμετωπίζουν τα παιδιά τους ως πρόσωπα με νου, έχουν παιδιά με πιο ώριμες κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες. Βοηθούν τα παιδιά τους να διαμορφώσουν τη συμπεριφορά τους (Gagné, Bernier, & McMahon, 2018) και να διαχειριστούν σωστά τις συναισθηματικές δυσκολίες τους (Walker, Wheatcroft, & Camic, 2011). Για παράδειγμα, στην έρευνα των Carr, Slade, Yuill, Sullivan και Ruffman (2018), οι αναφορές της μητέρας στα συναισθήματα των ηλικίας 3 - 4 ετών παιδιών τους προέβλεπαν πιο προκοινωνική συμπεριφορά στην ηλικία των 10 ετών. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνεται και από την έρευνα της Meins και των συνεργατών της (2013), σε παιδιά μικρότερης ηλικίας, όπου η μητρική ΝΠ για τα ηλικίας 8 μηνών βρέφη συσχετίστηκε με λιγότερα προβλήματα εξωτερικής συμπεριφοράς στους 44 και 61 μήνες.

Άλλες έρευνες έχουν δείξει ότι η ΝΠ προβλέπει θετικά τη γνωστική ανάπτυξη (Laranjo, Bernier, Meins, & Carlson, 2010), ενώ οι μη συσχετιζόμενες με το νου αναφορές όχι (McMahon & Bernier, 2017. Meins et al., 1998). Από τις έρευνες της Meins και των συνεργατών της (2002), βρέθηκε επίσης ότι οι αναφορές στο νου που κάνουν οι μητέρες, όταν παίζουν με τα 6 και 8 μηνών βρέφη τους, προβλέπουν την ανάπτυξη της ΘτΝ μετά από 3 χρόνια. Το ίδιο επιβεβαιώνεται και για τα 3 ετών παιδιά και την ανάπτυξη της ΘτΝ στην ηλικία των 4 - 5 ετών (Meins & Fernyhough, 1999. Meins et al., 1998).

Οι ίδιοι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι οι συζητήσεις με τους γονείς, από πολύ μικρή ηλικία, λειτουργούν ως σκαλωσιά για το παιδί, το οποίο θα προσπαθήσει να αναπτύξει την αίσθηση του εαυτού του, να κατανοήσει τις νοητικές καταστάσεις των άλλων και να εντοπίσει τις νοητικές διεργασίες που υπάρχουν πίσω από κάθε συμπεριφορά (Meins et al., 2002. Stern, 1985, όπ. αναφ. στο Degotardi & Sweller, 2012). Μάλιστα, θετικά φαίνεται να συσχετίζεται η μητρική ΝΠ με τον ηθικό εαυτό των παιδιών. Οι νοητικές αναφορές των γονέων επηρεάζουν τη συνείδηση των παιδιών και την ικανότητά τους να αναστέλλουν μη επιθυμητές συμπεριφορές (Gagné et al., 2018. Laible & Thompson, 2000, 2002. Ruffman et al., 2002).

1.1.3.2 Σημασία της ΝΠ για τις μητέρες

Η ΝΠ έχει θετικά αποτελέσματα όχι μόνο για τα παιδιά αλλά και για τις ίδιες τις μητέρες. Η τάση των μητέρων να κάνουν αναφορές στις σκέψεις, στις επιθυμίες και στα συναισθήματα των παιδιών τους έχει θετικές επιπτώσεις στην ευημερία τους και στις σχέσεις που αναπτύσσουν με τα παιδιά τους, ενώ αποτελεί και προϋπόθεση για την αποτελεσματική γονική μέριμνα.

Οι McMahon και Meins (2012) ερεύνησαν τη σχέση της ΝΠ με την ψυχική υγεία της μητέρας. Οι ερευνητές αυτοί βρήκαν ότι οι μητέρες που κάνουν συχνότερα αναφορές στις σκέψεις και στα συναισθήματα των παιδιών τους, παρουσιάζουν χαμηλότερα επίπεδα άγχους (Demers, Bernier, Tarabulsky, & Provost, 2010a. McMahon & Meins, 2012. Walker et al., 2011). Άλλες έρευνες, μελέτησαν τη σχέση ανάμεσα στη ΝΠ των μητέρων και στη συναισθηματική τους διαθεσιμότητα (Licata et al., 2016. Lundy, 2003). Τα αποτελέσματα των ερευνών έδειξαν ότι οι μητέρες που αντιμετωπίζουν το παιδί τους ως πρόσωπο με νου, είναι πιο ικανές να αναπτύξουν αμοιβαίες αλληλεπιδράσεις μαζί του (Lundy, 2003), είναι πιο ευαίσθητες και λιγότερο εχθρικές (Farrow & Blissett, 2014. Licata et al., 2016. Lok & McMahon, 2006. McMahon & Meins, 2012).

1.1.4 Ατομικές διαφορές στη ΝΠ

Πολλές έρευνες έχουν δείξει ότι οι μητέρες διαφέρουν σημαντικά ως προς την τάση τους να λαμβάνουν υπόψη τις νοητικές καταστάσεις των παιδιών τους (Meins et al., 2001. Meins

et al., 2014. Meins, Fernyhough, Johnson, & Lidstone, 2006. Ruffman et al., 2002). Οι ερευνητές, λοιπόν, ενδιαφέρονται και μελετούν τους ατομικούς παράγοντες και τη σχέση τους με τη ΝΠ (Degotardi & Sweller, 2012). Πρόκειται για τη μελέτη τόσο των ατομικών χαρακτηριστικών των γονέων όσο και των παιδιών. Ωστόσο, ορισμένες έρευνες παρουσιάζουν την αρνητική συσχέτιση αυτών των παραγόντων με τη ΝΠ (Kirk & Sharma, 2017), ενώ υπάρχουν και έρευνες που επιβεβαιώνουν τη θετική τους συσχέτιση (McMahon & Meins, 2012).

1.1.4.1 Ατομικά χαρακτηριστικά των γονέων και ΝΠ

Ένας αριθμός ερευνών έχει εξετάσει τη σχέση ανάμεσα στη ΝΠ και στα ατομικά χαρακτηριστικά των γονέων, όπως το φύλο, η ηλικία, η ψυχική υγεία, το μορφωτικό και κοινωνικοοικονομικό τους επίπεδο. Στο τέλος της υποενότητας, δίνεται εν συντομία η σχέση της ΝΠ με άλλους παράγοντες, όπως οι συνθήκες κήσης και θηλασμού καθώς και το οικογενειακό πλαίσιο.

Οι αρχικές έρευνες που εξέτασαν τη σχέση με το *φύλο* του γονέα, δεν έδειξαν σημαντικές διαφορές. Τόσο οι μητέρες όσο και οι πατέρες κάνουν αναφορές στις νοητικές καταστάσεις των παιδιών τους (Lundy, 2013). Ωστόσο, το εύρημα αυτό δεν επιβεβαιώνεται από πιο πρόσφατες, όπως αυτή των Barreto, Fearon, Osorio, Meins και Martins (2016). Ενώ σύμφωνα με άλλη έρευνα, οι πατέρες κάνουν συχνότερα αναφορές σε μη συσχετιζόμενες με το νου των παιδιών καταστάσεις συγκριτικά με τις μητέρες (Arnott & Meins, 2007).

Η *ηλικία* της μητέρας είναι μια άλλη μεταβλητή που έχει μελετηθεί σε σχέση με τη ΝΠ. Οι έρευνες έχουν δείξει ότι οι ενήλικες μητέρες έκαναν συχνότερα αναφορές στο νου των παιδιών τους και πιο θετικές από τις έφηβες μητέρες, οι οποίες είχαν την τάση να κάνουν αναφορές σε μη συσχετιζόμενες με το νου καταστάσεις (Crugnola, Ierardi, & Canevini, 2018. Demers, Bernier, Tarabulsky, & Provost, 2010b).

Έρευνες έχουν δείξει ότι η ΝΠ δεν συσχετίζεται με τις *ψυχικές διαταραχές* των γονέων, όπως η κατάθλιψη της μητέρας ή με ψυχοπαθολογικά συμπτώματα (Meins, Fernyhough, Arnott, Turner, & Leekam, 2011). Αντίθετα, άλλες έρευνες έχουν δείξει ότι μια σοβαρή ψυχική ασθένεια συσχετίζεται με τη μειωμένη ικανότητα της μητέρας να αντιλαμβάνεται το

παιδί της ως πρόσωπο με νου (Lundy, 2003. Schacht, Hammond, Marks, Wood, & Conroy, 2013).

Το *μορφωτικό επίπεδο* φαίνεται ότι δεν συσχετίζεται με τη ΝΠ (Lok & McMahon, 2006. McMahon & Meins, 2012. Meins et al., 2002). Από την έρευνα του Barreto και των συνεργατών του (2016), έχουν προκύψει αντίθετα αποτελέσματα για το επίπεδο μόρφωσης του πατέρα. Επιπλέον, από την έρευνα της McMahon και των συνεργατών της (2015), βρέθηκε ότι οι μητέρες που είχαν ολοκληρώσει την τριτοβάθμια εκπαίδευση, έκαναν συχνότερα αναφορές στις νοητικές καταστάσεις των 19 μηνών βρεφών τους. Ακόμη, η *κοινωνικο-οικονομική κατάσταση* δεν συσχετίζεται με τη ΝΠ (McMahon & Meins, 2012. Meins et al., 1998. Meins et al., 2011). Αντίθετα αποτελέσματα έχουν βρεθεί από την έρευνα της Lundy (2013), όπου επιβεβαιώνεται η συσχέτιση μόνο των πατέρων χαμηλού κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου.

Τέλος, θετική συσχέτιση έχει βρεθεί ανάμεσα στη ΝΠ και στο *θηλασμό* του βρέφους από τη μητέρα (Farrow & Blissett, 2014) αλλά και την επιθυμητή-προγραμματισμένη *κύηση* (Arnott & Meins, 2008. Meins et al., 2011). Λιγότερο συχνά αναφορές στο νου των παιδιών τους κάνουν οι γονείς που έχουν υιοθετήσει το παιδί τους σε σχέση με τους βιολογικούς (Fishburn et al., 2017).

1.1.4.2 Ατομικά χαρακτηριστικά των παιδιών και ΝΠ

Αρχικές έρευνες είχαν δείξει ότι τάση των γονέων να αποδίδουν νοητικές καταστάσεις στα παιδιά τους, δεν συσχετίζεται με τα ατομικά χαρακτηριστικά του παιδιού (McMahon & Meins 2012. Meins et al., 1998. Meins et al., 2001. Meins et al., 2011). Ωστόσο, νεότερες έρευνες επιβεβαιώνουν αυτή τη συσχέτιση.

Μια μεταβλητή που έχει μελετηθεί είναι ο *δεσμός* που αναπτύσσει η μητέρα με το παιδί της. Η ποιότητα του δεσμού έχει βρεθεί ότι συσχετίζεται θετικά με την τάση της μητέρας να κάνει συχνότερα αναφορές στις νοητικές καταστάσεις του παιδιού της (Lundy, 2003. Laranjo et al., 2008. Meins, 1997. Meins et al., 1998. Meins et al., 2001), αν και η συσχέτιση αυτή δεν επιβεβαιώνεται σε πιο πρόσφατες έρευνες (Demers et al., 2010a, 2010b). Τέλος, έχει μελετηθεί και η *ιδιοσυγκρασία* των παιδιών, ως ατομικό χαρακτηριστικό τους. Τα αποτελέσματα των ερευνών είναι αντικρουόμενα και παρουσιάζονται σε επόμενη ενότητα.

Συνοψίζοντας τα όσα παρουσιάστηκαν στις προηγούμενες ενότητες, η ΝΠ είναι η τάση των γονέων να περιγράφουν τα παιδιά τους ως πρόσωπα με νου (Meins, 1997). Η ικανότητα αυτή χαρακτηρίζει τις στενές σχέσεις, γι' αυτό και οι ερευνητές μελετούν τους γονείς και κυρίως τις μητέρες. Οι έρευνες έχουν δείξει ότι η ΝΠ επηρεάζει την ανάπτυξη γενικά του εαυτού και τη διαμόρφωση της συμπεριφοράς αλλά και επηρεάζεται από τα ατομικά χαρακτηριστικά των μητέρων όσο και των παιδιών. Δύο από τα χαρακτηριστικά που δεν έχουν μελετηθεί διεξοδικά, είναι η συνείδηση και η ιδιοσυγκρασία των παιδιών και η σχέση τους με τη ΝΠ των μητέρων.

1.2 Συνείδηση στην παιδική ηλικία

Η δεύτερη μεταβλητή που εξετάζεται από την παρούσα έρευνα είναι η συνείδηση των παιδιών. Στην ενότητα αυτή παρουσιάζεται η έννοια της συνείδησης και καταγράφονται τα εργαλεία που έχουν αναπτυχθεί για τη μέτρησή της στην παιδική ηλικία. Επίσης, αντικείμενο συζήτησης αποτελεί η σημασία της συνείδησης για τη ρύθμιση των συναισθημάτων και την κοινωνική προσαρμογή των παιδιών καθώς και οι παράγοντες που επηρεάζουν και διαμορφώνουν τη συνείδηση, όπως οι γονείς, τα χαρακτηριστικά των παιδιών και η ιδιοσυγκρασία τους. Τέλος, παρουσιάζονται ευρήματα για τη σχέση της συνείδησης με τη ΝΠ.

1.2.1 Ορισμός της συνείδησης

Η συνείδηση ορίζεται ως εσωτερικό σύστημα αυτοελέγχου που ρυθμίζει τη συμπεριφορά σύμφωνα με τα εσωτερικά πρότυπα συμπεριφοράς (Kochanska & Aksan, 2006. Kochanska, DeVet, Goldman, Murray, & Putnam, 1994. Kochanska & Thompson, 1997). Επιτρέπει την εσωτερίκευση των αξιών και των κανόνων, διαμορφώνοντας παράλληλα τον ηθικό εαυτό (Laible & Thompson, 2000).

Η συνείδηση περιλαμβάνει τέσσερις τουλάχιστον βασικές διαστάσεις: το ηθικό συναίσθημα, την ηθική συμπεριφορά, την ηθική νόηση και τον ηθικό εαυτό (Kochanska & Aksan, 2006). Οι δύο πρώτες διαστάσεις της συνείδησης αναπτύσσονται ήδη από την ηλικία των 2 ετών (Kochanska et al., 1994. Kochanska, Gross, Lin, & Nichols, 2002. Laible & Thompson, 2000). Τα ηθικά συναισθήματα (συναισθηματική διάσταση) είναι τα συναισθήματα που συνοδεύουν τις πράξεις και η ηθική συμπεριφορά (συμπεριφορική διάσταση) είναι η ικανότητα αναστολής μη επιθυμητών συμπεριφορών και τήρησης κανόνων (Kochanska & Aksan, 2006. Kochanska, Forman, Aksan, & Dunbar, 2005. Kochanska & Thompson, 1997).

Οι δύο τελευταίες διαστάσεις, η ηθική νόηση και ο ηθικός εαυτός αναπτύσσονται γύρω στα 2 - 3 έτη (Kochanska et al., 1994. Kochanska et al., 2002. Laible & Thompson, 2000). Η ηθική νόηση (γνωστική διάσταση) είναι η ικανότητα κατανόησης των συνεπειών των πράξεων και ο ηθικός εαυτός είναι η ικανότητα εσωτερίκευσης κανόνων (Kochanska &

Aksan, 2006. Kochanska et al., 2002. Kochanska et al., 2005. Kochanska, Koenig, Barry, Kim, & Yoon, 2010. Kochanska & Thompson, 1997).

1.2.2 Εργαλεία μέτρησης της συνείδησης

1.2.2.1 Αυτοαναφορικά εργαλεία

Η συνείδηση μετράται με αυτοαναφορικά και ετεροαναφορικά εργαλεία. Τα αυτοαναφορικά εξετάζουν συγκεκριμένες διαστάσεις της συνείδησης. Για παράδειγμα, η ηθική συμπεριφορά εξετάζεται μέσω της παρατήρησης της συμπεριφοράς του παιδιού και την ικανότητά του να υπακούει στις εντολές του γονέα, όπως για παράδειγμα, όταν ο γονέας του απαγορεύει να παίξει με συγκεκριμένα παιχνίδια (Kochanska, Aksan, Knaack, & Rhines, 2004. Kochanska et al., 2005. Kochanska et al., 2010). Τα ηθικά συναισθήματα εξετάζονται μέσω πειραματικών έργων και παρατήρησης της συναισθηματικής αντίδρασης των παιδιών, όπως για παράδειγμα, όταν οι ερευνητές οδηγούν το παιδί να πιστέψει ότι έσπασε το αγαπημένο παιχνίδι ενός ενήλικα (Kochanska et al., 2002. Kochanska et al., 2005. Kochanska et al., 2010).

Από την άλλη πλευρά, η ηθική νόηση εξετάζεται με εικονογραφημένες ιστορίες που αφορούν τις συγκρούσεις μεταξύ των ενδιαφερόντων (Eisenberg & Hand, 1979, όπ. αναφ. στο Kochanska et al., 2005) ή των επιθυμιών (Nunner-Winkler, 1993, όπ. αναφ. στο Kochanska et al., 2005) των ηρώων και των άλλων προσώπων. Τέλος, ο ηθικός εαυτός αξιολογείται με το αυτοαναφορικό εργαλείο που σχεδίασε η Kochanska (2002a), όπου παρουσιάζονται υποθετικά ηθικά διλήμματα και το παιδί καλείται να επιλέξει μεταξύ των δύο.

1.2.2.2 Ετεροαναφορικά εργαλεία

Εκτός από τα παραπάνω, η συνείδηση αξιολογείται και με ετεροαναφορικά εργαλεία. Για παράδειγμα, κάποια εργαλεία συμπληρώνονται από τους γονείς. Ένα από αυτά είναι η κλίμακα «Το παιδί μου» (My Child), η οποία αναπτύχθηκε από την Kochanska και τους συνεργάτες της (1994). Η κλίμακα περιλαμβάνει δύο υποκλίμακες, τη «συναισθηματική δυσφορία» και την «ενεργό ηθική ρύθμιση/επαγρύπνηση». Η πρώτη υποκλίμακα περιλαμβάνει την κατανόηση των συναισθηματικών συνεπειών που έχουν οι

αταξίες/παραβάσεις των παιδιών και οι αντιδράσεις τους απέναντι στους άλλους. Η δυσφορία που αισθάνεται ένα παιδί, όταν συμπεριφέρεται άσχημα, αρχίζει να εμφανίζεται περίπου στην ηλικία των 3 ετών (Aksan & Kochanska, 2005. Kochanska, 1993. Kochanska et al., 1994). Η υποκλίμακα αυτή αντανακλά τη συναισθηματική συνιστώσα της συνείδησης (Groenendyk & Volling, 2007. Kochanska, 1993).

Η δεύτερη υποκλίμακα περιλαμβάνει την εσωτερίκευση και τη συμμόρφωση με πρότυπα συμπεριφοράς και την αναστολή μη επιθυμητών συμπεριφορών (Aksan & Kochanska, 2005. Kochanska, 1993. Kochanska et al., 1994). Η υποκλίμακα αυτή καταγράφει τη συμπεριφορική συνιστώσα της συνείδησης (Groenendyk & Volling, 2007. Kochanska, 1993).

Ένα άλλο ετεροαναφορικό εργαλείο για τη μέτρηση της συνείδησης είναι το Ερωτηματολόγιο ηθικής κοινωνικοποίησης (Socialization of Moral Affect Questionnaire, SOMA, Rosenberg, Tangney, Denham, Leonard, & Widmaier, 1994, όπ. αναφ. στο Volling, Mahoney, & Rauer, 2009). Το εργαλείο αυτό εξετάζει συγκεκριμένες υποκλίμακες της συνείδησης, όπως την ενοχή, την ντροπή και την ενσυναίσθηση των παιδιών.

1.2.3 Σημασία της συνείδησης

Η συνείδηση λειτουργεί ως προστατευτικός παράγοντας για την κοινωνική προσαρμογή του παιδιού, τη διαμόρφωση της έννοιας του εαυτού (Carr et al., 2018. Kochanska & Aksan, 2004) και ως συντονιστής των συναισθημάτων (Kochanska & Thompson, 1997. Thompson, 2014). Η ανάπτυξη της συνείδησης έχει συσχετιστεί με λιγότερα προβλήματα επιθετικής, παρορμητικής και αντικοινωνικής συμπεριφοράς (Cornell & Frick, 2007. Eisenberg, Smith, & Spinrad, 2011. Gagné et al., 2018. Kochanska, Barry, Aksan, & Boldt, 2008. Kochanska et al., 2010). Για παράδειγμα, στην έρευνα της Kochanska και των συνεργατών της (2010), τα παιδιά ηλικίας 25 και 52 μηνών, τα οποία εσωτέρικευσαν τους κανόνες των γονέων, παρουσίασαν προκοινωνική και λιγότερη αντικοινωνική συμπεριφορά σε ηλικία 80 μηνών.

Εκτός από τη ρύθμιση της συμπεριφοράς, η συνείδηση επηρεάζει την ικανότητα των παιδιών να κατανοούν τα συναισθήματα και τις συνέπειες που έχουν οι πράξεις για τους άλλους (Gagné et al., 2018. Kochanska & Thompson, 1997. Thompson, 2014). Μ' αυτό τον τρόπο, αναπτύσσουν την αίσθηση του εαυτού και βιώνουν την ενσυναίσθηση,

δημιουργώντας «αληθινές» κοινωνικές σχέσεις. Σε διαφορετική περίπτωση, η έλλειψη της συνείδησης συνδέεται με προβλήματα στη συμπεριφορά (Kochanska, 1993).

1.2.4 Παράγοντες που επηρεάζουν τη συνείδηση

Η συνείδηση αναπτύσσεται μέσω αλληλεπιδράσεων των γονέων και των παιδιών. Εκτός από την επιρροή των μελών της οικογένειας και την κοινωνικοποίηση του παιδιού σε αυτήν, έχει μελετηθεί από τους ερευνητές η επιρροή της ιδιοσυγκρασίας και των ατομικών χαρακτηριστικών των παιδιών.

1.2.4.1 Γονείς και συνείδηση των παιδιών

Κατά τη διάρκεια της προσχολικής και σχολικής ηλικίας, οι γονείς επηρεάζουν την ανάπτυξη της συνείδησης του παιδιού μέσω της κοινωνικοποίησης, των συζητήσεων και την ποιότητα της σχέσης που αναπτύσσουν τα μέλη της οικογένειας. Οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ γονέων και παιδιών επηρεάζουν τη ρύθμιση της συμπεριφοράς των τελευταίων (Kochanska & Kim, 2014). Οι γονείς, ως πρωταρχικός φορέας κοινωνικοποίησης του παιδιού, το ωθούν να ενστερνιστεί σταδιακά κανόνες, αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς (Kochanska & Kim, 2014. Kochanska & Thompson, 1997). Η συμμόρφωση αυτή συνδέεται με την ανάπτυξη της συνείδησης και της ηθικής στην ηλικία των 5 ετών (Kochanska et al., 2005).

Οι συζητήσεις των γονέων με τα παιδιά τους είναι ένα άλλο μέσο επιρροής που καλλιεργεί τη συνείδηση του παιδιού. Για παράδειγμα, όταν οι μητέρες αναφέρονται σε περιστατικά καλής και κακής συμπεριφοράς αιτιολογώντας τη συμπεριφορά ή τα συναισθήματα, συμβάλλουν στην εσωτερίκευση προτύπων συμπεριφοράς και ευαισθητοποιούν για τις συνέπειες των πράξεών τους τόσο για τον εαυτό τους όσο και για τους άλλους (Laible & Thompson, 2000).

Τέλος, οι έρευνες αναφέρονται και στην ποιότητα των σχέσεων των γονέων με τα παιδιά τους και στη θετική τους συσχέτιση με την ανάπτυξη της συνείδησης και του ηθικού εαυτού (Kochanska & Aksan, 2006. Kochanska & Thompson, 1997. Laible & Thompson, 2000). Όπως για παράδειγμα, όταν οι μητέρες διακατέχονται από θετικά συναισθήματα, ανταποκρίνονται στις ανάγκες των παιδιών και αναπτύσσουν ασφαλή δεσμό μεταξύ τους

(Ereky-Stevens, 2008. Kochanska, 2002b. Kochanska & Aksan, 2006. Kochanska & Thompson, 1997. Laible & Thompson, 2000. Thompson, 2014).

1.2.4.2 Ατομικά χαρακτηριστικά των παιδιών και συνείδηση

Οι ερευνητές έχουν μελετήσει την επίδραση που ασκείται στην ανάπτυξη της συνείδησης από τα ατομικά χαρακτηριστικά των παιδιών όπως η ιδιοσυγκρασία και τα προβλήματα στη συμπεριφορά, ή με χαρακτηριστικά όπως το φύλο και η ηλικία.

Από έρευνες προκύπτει η συσχέτιση της συνείδησης με δύο υποκλίμακες της ιδιοσυγκρασίας, το «αρνητικό θυμικό» (Kochanska, 1991, 1993) και τον «έλεγχο με προσπάθεια» (Thompson, 2014). Πιο συγκεκριμένα, υπάρχει θετική συσχέτιση με το φόβο, που είναι χαρακτηριστικό της υποκλίμακας του αρνητικού θυμικού και αφορά συναισθήματα δυσφορίας μετά την παραβίαση κάποιου κανόνα ή κάποιας αταξίας (Kochanska, 1991, 1993). Θετική είναι και η συσχέτιση της συνείδησης με την υποκλίμακα του ελέγχου με προσπάθεια που αφορά την ικανότητα ρύθμισης της συμπεριφοράς και αναστολής των παρορμήσεων (Eisenberg, Zhou, Spinrad, Valiente, Fabes, & Liew, 2005. Kochanska, 1993. Kochanska & Knaack, 2003. Kochanska, Murray, & Coy, 1997. Rothbart, Ahadi, & Hershey, 1994. Stifter, Cipriano, Conway, & Kelleher, 2009. Thompson, 2014).

Η βιβλιογραφία σχετικά με την ηθική ανάπτυξη αναφέρει ότι τα κορίτσια έχουν περισσότερο αναπτυγμένη ηθική κατανόηση και συνείδηση –ήδη από την ηλικία των 33 μηνών (Kochanska et al., 2002)- σε σχέση με τα αγόρια (Groenendyk & Volling, 2007. Kochanska et al., 1997) και είναι πιο επιρρεπή στην ενοχή. Επίσης, τα κορίτσια σημειώνουν υψηλότερες βαθμολογίες στην υποκλίμακα της συναισθηματικής δυσφορίας καθώς επικεντρώνονται στις συνέπειες της αταξίας για τα συναισθήματα των άλλων ενώ τα αγόρια επικεντρώνονται στο γεγονός ότι το αντικείμενο έχει σπάσει ή έχει καταστραφεί (Kochanska et al., 1994. Kochanska et al., 2002). Αναφορικά με την ηλικία, στην έρευνα των Groenendyk και Volling (2007), οι γονείς σημείωσαν υψηλότερες βαθμολογίες στις δύο υποκλίμακες της συνείδησης, τη συναισθηματική δυσφορία και την ενεργό ηθική ρύθμιση/εγρήγορση στα ηλικιακά μεγαλύτερα παιδιά τους σε σχέση με τα μικρότερα.

1.2.5 Συνείδηση παιδιών και ΝΠ

Οι αναφορές στις νοητικές καταστάσεις των παιδιών είναι ο τρόπος με τον οποίο οι γονείς λειτουργούν ως ρυθμιστές της συμπεριφοράς τους (Bernier et al., 2017). Μέχρι σήμερα, όμως, δεν έχει μελετηθεί η ΝΠ των μητέρων με την ανάπτυξη της συνείδησης των παιδιών. Μόνο μία έρευνα έχει γίνει και αφορά τη σχέση ανάμεσα στη ΝΠ των γονέων και μία υποκλίμακα της συνείδησης, την αυτορρύθμιση της συμπεριφοράς των παιδιών (Gagné et al., 2018).

Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα μελέτησε τη σχέση της ΝΠ και δύο διαστάσεις της αυτορρύθμισης, τον ανασταλτικό έλεγχο και τη συμπεριφορά που είναι συμβατή με κανόνες. Η ΝΠ των πατέρων αξιολογήθηκε κατά τη διάρκεια μιας αλληλεπίδρασης 10 λεπτών όπου οι πατέρες ζητήθηκαν να παίζουν με τα παιδιά τους, όπως θα έπαιζαν, όταν θα είχαν ελεύθερο χρόνο. Η συμβατή με κανόνες συμπεριφορά αξιολογήθηκε από τις μητέρες με την υποκλίμακα της εσωτερικευμένης συμπεριφοράς της κλίμακας «Το παιδί μου» ενώ ο ανασταλτικός έλεγχος αξιολογήθηκε με πειραματικό έργο (Snack Delay, Kochanska et al., 1996, όπ. αναφ. στο Gagné et al., 2018). Παράλληλα, οι μητέρες αξιολόγησαν μέσω ενός ερωτηματολογίου την ιδιοσυγκρασία του παιδιού τους (Toddler Behaviour Assessment Questionnaire, TBAQ).

Τα αποτελέσματα της Gagné και των συνεργατών της (2018) επιβεβαίωσαν τη σχέση της ΝΠ των πατέρων και της συνείδησης σύμφωνα με την αξιολόγηση των μητέρων. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχει θετική συσχέτιση της ΝΠ με τον ανασταλτικό έλεγχο της αυτορρύθμισης και όχι με τη συμπεριφορά που είναι συμβατή με κανόνες. Επίσης, οι πατέρες έκαναν συχνότερα αναφορές στις νοητικές καταστάσεις των παιδιών τους κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού.

Επιπρόσθετα, άλλες έρευνες έχει δείξει ότι η συζήτηση μεταξύ γονέων και παιδιού προάγει την ανάπτυξη της συνείδησης (Kochanska, 2002b). Η τάση της μητέρας να μιλάει για τις εσωτερικές καταστάσεις σε παιδιά βρεφικής ηλικίας προβλέπει την ανάπτυξη της συνείδησης ήδη από την προσχολική ηλικία αλλά και κατά το δεύτερο και πέμπτο έτος της ηλικίας (Kochanska, 2002b). Επίσης, η έρευνα των Laible και Thompson (2000, 2002) επικεντρώθηκε σε συζητήσεις σχετικά με περιστατικά του παρελθόντος στα οποία το παιδί είτε συμπεριφέρθηκε κατάλληλα είτε ακατάλληλα. Οι μητέρες που έκαναν συχνότερα αναφορές στο νου και κυρίως στα συναισθήματα, προκειμένου να εξηγήσουν τη

συμπεριφορά του παιδιού τους, είχαν συμβάλει στην ανάπτυξη της συνείδησης των παιδιών τους έξι μήνες αργότερα. Το εύρημα των Laible και Thompson (2000, 2002), επιβεβαιώνεται και από την έρευνα των Ruffman, Slade και Crowe (2002), οι οποίοι διαπίστωσαν ότι η ΝΠ των μητέρων προέβλεπε μια αλλαγή 12 μήνες αργότερα.

Συνοψίζοντας τα όσα παρουσιάστηκαν στις προηγούμενες ενότητες, η συνείδηση λειτουργεί ως ρυθμιστής της συμπεριφοράς. Επηρεάζει τη διαμόρφωση της προσωπικότητας, των συναισθημάτων και βοηθάει στην αναστολή μη επιθυμητών συμπεριφορών. Διαμορφώνεται, όμως, τόσο από τα χαρακτηριστικά του παιδιού και κυρίως από την ιδιοσυγκρασία του, όσο και από τους γονείς και κυρίως μέσω της κοινωνικοποίησης, της επικοινωνίας και της ποιότητας των σχέσεων μεταξύ των μελών της οικογένειας. Ωστόσο, απουσιάζουν έρευνες που να μελετούν τη σχέση της συνείδησης με την τάση των μητέρων να κάνουν αναφορές στις νοητικές καταστάσεις των παιδιών τους. Αυτός είναι και ο πρώτος στόχος της έρευνας, η μελέτη του ρόλου της συνείδησης των παιδιών στη ΝΠ των μητέρων.

1.3 Ιδιοσυγκρασία στην παιδική ηλικία

Η τρίτη μεταβλητή που εξετάζεται από την παρούσα έρευνα είναι η ιδιοσυγκρασία των παιδιών. Στην ενότητα αυτή, παρουσιάζεται η έννοια της ιδιοσυγκρασίας και καταγράφονται τα εργαλεία για τη μέτρησή της στην παιδική ηλικία. Επίσης, αντικείμενο συζήτησης αποτελεί η σημασία της ιδιοσυγκρασίας για τη ζωή των παιδιών. Τέλος, παρουσιάζονται τα ευρήματα για τη σχέση της ιδιοσυγκρασίας με τη ΝΠ των μητέρων.

1.3.1 Ορισμός, επιμέρους υποκλίμακες και τύποι ιδιοσυγκρασίας

Υπάρχουν αρκετές θεωρητικές προσεγγίσεις για την ιδιοσυγκρασία των παιδιών. Οι Goldsmith και Campos (1982, όπ. αναφ. στο Zentner & Bates, 2008, σελ. 10) ορίζουν την ιδιοσυγκρασία ως τη «βίωση και έκφραση συναισθημάτων, συμπεριλαμβανομένης και της ικανότητας αυτορρύθμισης». Σύμφωνα με την προσέγγιση των Thomas και Chess (1977, όπ. αναφ. στο Zentner & Bates, 2008, σελ. 8), η ιδιοσυγκρασία αναφέρεται στον «τρόπο και όχι στο περιεχόμενο ή στα κίνητρα της συμπεριφοράς». Η Rothbart ορίζει την ιδιοσυγκρασία ως «τις ιδιοσυστατικές διαφορές στην αντιδραστικότητα και στην αυτορρύθμιση (Rothbart & Bates, 2006, σελ. 100. Rothbart & Derryberry, 1981, σελ. 37. Rothbart, Ahadi, Hershey, & Fisher, 2001). Η αντιδραστικότητα περιλαμβάνει τα αρνητικά συναισθήματα ως αντίδραση στα ερεθίσματα του περιβάλλοντος και η αυτορρύθμιση περιλαμβάνει τον ανασταλτικό έλεγχο, την ικανότητα δηλαδή ρύθμισης και αναστολής μη επιθυμητής συμπεριφοράς και συναισθημάτων (Putnam & Rothbart, 2006. Rothbart & Derryberry, 1981).

Ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι η ιδιοσυγκρασία ενυπάρχει ήδη στο παιδί από τη γέννησή του αλλά τα χαρακτηριστικά της γίνονται πιο εμφανή αργότερα στην παιδική ηλικία, όπου αναπτύσσονται οι λειτουργίες του εγκεφάλου (Rothbart & Bates, 2006). Μάλιστα, επηρεάζεται από την κληρονομικότητα, την ωρίμανση και την εμπειρία (Rothbart & Derryberry, 1981) με αποτέλεσμα τα χαρακτηριστικά της ιδιοσυγκρασίας να αυξάνονται στην εφηβική ηλικία (Else-Quest et al., 2006).

Οι Thomas και Chess (1963, όπ. αναφ. στο Rothbart & Bates, 2006, σελ. 102), μελέτησαν την ιδιοσυγκρασία των παιδιών στη διαχρονική μελέτη της Νέας Υόρκης (New York Longitudinal Study-NYLS) και κατέληξαν σε εννέα διαστάσεις: το επίπεδο δραστηριότητας, τη ρυθμικότητα, την προσέγγιση/απόσυρση, την προσαρμοστικότητα, τα

αισθητηριακά όρια, την ποιότητα της διάθεσης, την ένταση της αντίδρασης, την αφηρημάδα και τη διάρκεια προσοχής και την επιμονή.

Οι Rothbart και Derryberry (1981), διέκριναν τρεις βασικές υποκλίμακες της ιδιοσυγκρασίας: την εξωστρέφεια, το αρνητικό θυμικό και τον έλεγχο με προσπάθεια. Η εξωστρέφεια αναφέρεται στα θετικά συναισθήματα και στην επακόλουθη συμπεριφορά, όπως για παράδειγμα το χαμόγελο και το γέλιο, η υψηλής έντασης ευχαρίστηση, η εξωστρέφεια (ως το αντίθετο της ντροπαλότητας), η θετική προσέγγιση, το επίπεδο δραστηριότητας και η παρορμητικότητα (Rothbart & Bates, 2006, σελ. 105. Rothbart et al., 2001, σελ. 1401).

Το αρνητικό θυμικό αναφέρεται στα αρνητικά συναισθήματα και στην επακόλουθη συμπεριφορά όπως για παράδειγμα η δυσφορία, ο θυμός/εκνευρισμός, η απογοήτευση/θλίψη, ο φόβος και ο χρόνος που χρειάζεται το παιδί για να ηρεμήσει μετά από κάποια αταξία (Rothbart & Bates, 2006, σελ. 105. Rothbart et al., 2001, σελ. 1401).

Η προσπάθεια ελέγχου αναφέρεται σε διαδικασίες που συσχετίζονται με τον προσανατολισμό και τη ρύθμιση της αντιδραστικότητας, όπως για παράδειγμα ο ανασταλτικός έλεγχος, η εστίαση της προσοχής, η χαμηλής έντασης ευχαρίστηση και η αντιληπτική ευαισθησία (Rothbart & Bates, 2006, σελ. 105. Rothbart et al., 2001, σελ. 1401).

Τέλος, ανάλογα με την ιδιοσυγκρασία του παιδιού, οι Chess και Thomas (1986) κατηγοριοποίησαν τα βρέφη σε εύκολα, δύσκολα και βραδυψυχικά. Εύκολα, ταξινομούνται τα βρέφη που προσαρμόζονται εύκολα σε νέες καταστάσεις, είναι ήρεμα και έχουν θετική διάθεση. Δύσκολα, είναι τα βρέφη που δυσκολεύονται να προσαρμοστούν σε νέες καταστάσεις, αντιδρούν έντονα και έχουν αρνητική διάθεση. Βραδυψυχικά είναι τα βρέφη που στην αρχή είχαν κάποια δυσκολία στην προσαρμογή και στη συνέχεια έγινε πιο εύκολη, είχαν ήπιες αλλά και αρνητικές αντιδράσεις (Chess & Thomas, 1986).

1.3.2 Εργαλεία μέτρησης της ιδιοσυγκρασίας

Η ιδιοσυγκρασία αξιολογείται με αυτοαναφορικά εργαλεία καθώς και με ετεροαναφορικά από τις αναφορές των γονέων ή των εκπαιδευτικών. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται σε ξεχωριστή ενότητα το ετεροαναφορικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα

έρευνα, ενώ επιχειρείται και μια σύντομη παρουσίαση άλλων ετεροαναφορικών εργαλείων μέτρησης της ιδιοσυγκρασίας.

1.3.2.1 Children's Behavior Questionnaire

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, χρησιμοποιείται το «Ερωτηματολόγιο ιδιοσυγκρασίας των παιδιών» (Children's Behavior Questionnaire, CBQ), για την αξιολόγηση της συμπεριφοράς των παιδιών ηλικίας 3-7 ετών. Το εργαλείο αυτό, αναπτύχθηκε από τους Rothbart, Ahadi, και Hershey (1994). Πρόκειται για ένα ετεροαναφορικό εργαλείο, το οποίο συμπληρώνεται από τους γονείς.

Η ολοκληρωμένη μορφή του εργαλείου, περιλαμβάνει 195 προτάσεις που ταξινομούνται σε 15 επιμέρους υποκλίμακες: επίπεδο δραστηριότητας, θυμός/απογοήτευση, προσέγγιση/θετική πρόβλεψη, έλεγχος προειδοποίησης, δυσφορία, μείωση αντιδραστικότητας/ηρεμία, φόβος, υψηλής έντασης ευχαρίστηση, παρορμητικότητα, ανασταλτικός έλεγχος, χαμηλής έντασης ευχαρίστηση, αντιληπτική ευαισθησία, θλίψη, χαμόγελο, γέλιο και ντροπαλότητα (Putnam & Rothbart, 2006, σελ. 102. Rothbart & Derryberry, 1981).

Από τις παραπάνω επιμέρους υποκλίμακες προκύπτουν οι τρεις ευρύτερες υποκλίμακες της ιδιοσυγκρασίας: η εξωστρέφεια, το αρνητικό θυμικό και ο έλεγχος με προσπάθεια. Η εξωστρέφεια περιλαμβάνει χαρακτηριστικά της ιδιοσυγκρασίας όπως, η αποδοχή, το επίπεδο δραστηριότητας και η ευχαρίστηση. Το αρνητικό θυμικό περιλαμβάνει τη συχνότητα και την ένταση του φόβου, την απογοήτευση, το θυμό και τη χαμηλής έντασης ευχαρίστηση. Τέλος, ο έλεγχος με προσπάθεια περιλαμβάνει την εστίαση της προσοχής, τον ανασταλτικό έλεγχο και τη χαμηλής έντασης ευχαρίστηση (Putnam & Rothbart, 2006. Rothbart et al., 2001).

1.3.2.2 Άλλα ετεροαναφορικά εργαλεία

Εκτός από το «Ερωτηματολόγιο ιδιοσυγκρασίας των παιδιών» που απευθύνεται σε παιδιά προσχολικής ηλικίας, το Ερωτηματολόγιο ιδιοσυγκρασίας των βρεφών (Infant Behavior Questionnaire, IBQ, Rothbart, 1981) αφορά βρέφη ηλικίας 3 - 12 μηνών. Αξιολογεί

επιμέρους διαστάσεις της ιδιοσυγκρασίας όπως το επίπεδο δραστηριότητας, το χαμόγελο, το γέλιο, την επίμονη προσοχή, την πραότητα, τον φόβο και την απογοήτευση.

Ένα άλλο ετεροαναφορικό εργαλείο για τη μέτρηση της ιδιοσυγκρασίας, είναι η Μονομερής μέτρηση της ιδιοσυγκρασίας (Single-item Temperament Measure, Sleddens, Kremers, Vries, & Thijs, 2012). Βασίζεται στις τρεις υποκλίμακες του Ερωτηματολογίου ιδιοσυγκρασίας των παιδιών και περιλαμβάνει ιστορίες στις οποίες οι γονείς καλούνται να επιλέξουν πόσο ταιριάζουν στο παιδί τους. Για παράδειγμα, μια ιστορία αναφέρει: «Αυτό το παιδί έχει πολλή ενέργεια, ενθουσιάζεται εύκολα και συχνά πηγαίνει από το ένα μέρος στο άλλο στην παιδική χαρά. Αυτό το παιδί χαίρεται να συναντάει νέους ανθρώπους και να πηγαίνει σε νέα μέρη».

Τέλος, το Ερωτηματολόγιο στυλ συμπεριφοράς (Behavioral Style Questionnaire, McDevitt & Carey, 1978) είναι ένα ακόμη εργαλείο που απευθύνεται σε παιδιά ηλικίας 3 - 7 έτη. Βασίζεται στις εννέα διαστάσεις έτσι όπως έχουν προταθεί από τη διαχρονική μελέτη της Νέας Υόρκης (NYLS) και αξιολογεί το «πώς» της συμπεριφοράς και όχι το «τι» ή το «γιατί».

1.3.3 Σημασία της ιδιοσυγκρασίας

Έρευνες που εξέτασαν την ιδιοσυγκρασία στην παιδική ηλικία έχουν δείξει ότι συμβάλλει ουσιαστικά στην ανάπτυξη των παιδιών. Οι υψηλές βαθμολογίες στην υποκλίμακα του ελέγχου με προσπάθεια και οι χαμηλές βαθμολογίες στις υποκλίμακες της εξωστρέφειας και του αρνητικού θυμικού, συμβάλλουν στη ρύθμιση της συμπεριφοράς και των συναισθημάτων (Frick & Morris, 2004. Rothbart & Bates, 2006) καθώς και στην ανάπτυξη της συνείδησης (Kochanska, 1993. Kochanska et al., 1994).

Η ιδιοσυγκρασία αποτελεί παράγοντα πρόβλεψης της μελλοντικής συμπεριφοράς και αναστολής της επιθετικότητας και της παρορμητικότητας (Gagné et al., 2018. Kochanska, 1993. Kochanska & Knaack, 2003. Kochanska et al., 1997). Προάγει την ηθική συμπεριφορά (Kochanska et al., 2002. Thompson, 2014) και την ενσυναίσθηση (Kochanska et al., 1997), διευκολύνοντας τα μικρά παιδιά να κατανοήσουν τις συνέπειες που έχουν οι πράξεις για τους άλλους (Dunn, 2006, όπ. αναφ. στο Thompson, 2014). Τέλος, από την έρευνα του Stifter και των συνεργατών του (2009), έχει βρεθεί ότι οι υψηλές βαθμολογίες στην υποκλίμακα του

ελέγχου με προσπάθεια συσχετίζονται θετικά με την καλύτερη επίδοση σε έργα ψευδών πεποιθήσεων.

1.3.4 Ιδιοσυγκρασία παιδιών και μητρική ΝΠ

Τα αποτελέσματα των ερευνών είναι αντικρουόμενα, όσον αφορά τη σχέση της ιδιοσυγκρασίας των παιδιών και της μητρικής ΝΠ. Σε σχετικά πρόσφατες έρευνες, οι αναφορές των μητέρων στη ΝΠ των παιδιών τους, δεν επηρεάζονται από την ιδιοσυγκρασία των τελευταίων (Meins et al., 2011).

Παρόλα αυτά, έχει βρεθεί ότι οι μητέρες παιδιών με δύσκολη συμπεριφορά, επικεντρώνονται λιγότερο στα νοητικά χαρακτηριστικά των παιδιών τους πιθανόν επειδή δεν μπορούν να εντοπίσουν τις εσωτερικές τους καταστάσεις (Fishburn et al., 2017). Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνεται και από άλλες έρευνες, όπου μητέρες παιδιών με προβλήματα συμπεριφοράς επικεντρώνονται λιγότερο στις νοητικές τους καταστάσεις (Demers et al., 2010b. Meins et al., 2013. Walker et al., 2011). Για παράδειγμα, μητέρες βρεφών με δύσκολη ιδιοσυγκρασία στους 12 (Demers et al., 2010b) και 44 μήνες και από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά επίπεδα (Meins et al., 2013), έκαναν λιγότερο θετικές αναφορές στο νου των βρεφών τους στην ηλικία των 18 και 61 μηνών, αντίστοιχα. Σύμφωνα με την έρευνα του Barreto και των συνεργατών του (2016), υπάρχει σημαντική θετική συσχέτιση ανάμεσα στη ΝΠ των μητέρων και στην υποκλίμακα της ιδιοσυγκρασίας των παιδιών τους που ορίζεται ως έλεγχος με προσπάθεια και η οποία συμβάλει στην ανάπτυξη της συνείδησης.

Συνοψίζοντας τα όσα παρουσιάστηκαν στις προηγούμενες ενότητες, η ιδιοσυγκρασία αφορά τον τρόπο αντίδρασης στα ερεθίσματα του περιβάλλοντος και την ικανότητα ρύθμισης της συμπεριφοράς και των συναισθημάτων. Αν και υπάρχουν αντικρουόμενα ευρήματα, οι περισσότερες έρευνες έχουν δείξει ότι η ιδιοσυγκρασία συσχετίζεται θετικά με τη ΝΠ των μητέρων. Η δύσκολη συμπεριφορά των παιδιών ωθεί τις μητέρες να κάνουν λιγότερο συχνά αναφορές στο νου των παιδιών τους και να περιγράφουν κυρίως τη συμπεριφορά και τις δραστηριότητές τους. Τέλος, η ιδιοσυγκρασία συμβάλλει στην ανάπτυξη και διαμόρφωση της συνείδησης στα παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας. Στην παρούσα έρευνα, λόγω έλλειψης ερευνητικών αποτελεσμάτων, γίνεται προσπάθεια μελέτης της σχέσης της συνείδησης και της ιδιοσυγκρασίας των παιδιών με τη μητρική ΝΠ.

1.4 Στόχος – ερευνητικά ερωτήματα – ερευνητικές υποθέσεις της παρούσας έρευνας

Από τις έρευνες που παρουσιάστηκαν στις προηγούμενες ενότητες, προκύπτει ότι η ΝΠ των μητέρων έχει μελετηθεί σε σχέση τόσο με ατομικά χαρακτηριστικά των γονέων όσο και με ατομικά χαρακτηριστικά των παιδιών τους. Ωστόσο, η έρευνα για τη σχέση της μητρικής ΝΠ με τα ατομικά χαρακτηριστικά των παιδιών είναι συγκριτικά περιορισμένη και είναι ανάγκη να εμπλουτιστεί με νέες έρευνες. Επιπλέον, μέχρι σήμερα, οι περισσότερες έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στο πεδίο αυτό αφορούν παιδιά βρεφικής ηλικίας και ελάχιστες έρευνες έχουν εξετάσει παιδιά νηπιακής ηλικίας.

Στόχος, λοιπόν, της παρούσας έρευνας ήταν να εξετάσει τη σχέση της ΝΠ των μητέρων με δύο ατομικά χαρακτηριστικά των νηπιακής ηλικίας παιδιών τους, τη συνείδηση και την ιδιοσυγκρασία. Σε ό,τι αφορά τη σχέση της μητρικής ΝΠ με τη συνείδηση, καμία έρευνα μέχρι σήμερα δεν έχει εξετάσει τη συνείδηση συνολικά. Η μόνη σχετική έρευνα (Gagné et al., 2018) διερεύνησε τη σχέση της μητρικής ΝΠ με μία υποκλίμακα της συνείδησης, την ικανότητα αυτορρύθμισης και τα ευρήματά της έδειξαν ότι μολονότι δεν υπάρχει συσχέτιση με την αυτορρύθμιση συνολικά, η μητρική ΝΠ συσχετίζεται με μία επιμέρους υποκλίμακα της αυτορρύθμισης, τον ανασταλτικό έλεγχο.

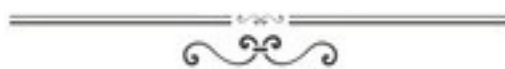
Σε ό,τι αφορά τη σχέση της μητρικής ΝΠ με την ιδιοσυγκρασία των παιδιών, οι έρευνες παρουσιάζουν αντικρουόμενα ευρήματα. Αφ' ενός, τα ευρήματα δίνουν στήριξη στην άποψη ότι η ΝΠ συσχετίζεται θετικά με την ιδιοσυγκρασία των παιδιών (Barreto et al., 2016. Demers et al., 2010b. Meins et al., 2013. Walker et al., 2011) και αφ' ετέρου, άλλη έρευνα έδειξε ότι η ΝΠ είναι ανεξάρτητη από την ιδιοσυγκρασία των παιδιών.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, οι υποθέσεις μας διαμορφώθηκαν ως εξής. Αναμενόταν ότι:

- Η μητρική ΝΠ θα συσχετίζεται θετικά με τη συνείδηση των παιδιών (Υπόθεση 1).
- Η μητρική ΝΠ θα συσχετίζεται θετικά με την ιδιοσυγκρασία των παιδιών (Υπόθεση 2).
- Η μητρική ΝΠ δεν θα επηρεάζεται από την ηλικία και το φύλο των παιδιών (Υπόθεση 3).

Επιπλέον, η έρευνα εξέτασε το ρόλο της ηλικίας και του φύλου των παιδιών στη σχέση της μητρικής ΝΠ και της συνείδησης των παιδιών (Ερώτημα 1) και στη σχέση της μητρικής ΝΠ και της ιδιοσυγκρασίας των παιδιών (Ερώτημα 2). Ακόμη, διερευνήθηκε η επίδραση της ηλικίας και του φύλου των παιδιών στη συνείδηση (Ερώτημα 3) και στην ιδιοσυγκρασία των παιδιών (Ερώτημα 4). Τέλος, εξετάστηκε η συχνότητα με την οποία οι μητέρες έκαναν αναφορές στις νοητικές καταστάσεις των παιδιών τους και σε μη συσχετιζόμενους με το νου όρους (Ερώτημα 5).

Β. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ



2. Μέθοδος

2.1 Συμμετέχοντες

Στην παρούσα έρευνα συμμετείχαν 68 μητέρες, ηλικίας 28 έως 46 ετών (ΜΟ = 35.90 έτη, ΤΑ = 4.36). Οι ηλικίες των παιδιών τους κυμαίνονται από 3 έως 7 έτη (ΜΟ = 66.99 μήνες, ΤΑ = 16.41), 36 ήταν αγόρια (52,9%) και 32 κορίτσια (47,1%). Τα παιδιά ταξινομήθηκαν σε δύο ομάδες: μικρά νήπια, ηλικίας 36-60 μηνών (ΜΟ = 46.35 μήνες, ΤΑ = 8.21, $n = 23$, 14 αγόρια και 9 κορίτσια) και μεγάλα νήπια, ηλικίας 61-86 μηνών (ΜΟ = 77.53 μήνες, ΤΑ = 6.34, $n = 45$, 22 αγόρια και 23 κορίτσια). Όλοι οι συμμετέχοντες κατοικούσαν στον Νομό Ημαθίας και είχαν χαμηλό και μεσαίο κοινωνικο-μορφωτικό επίπεδο.

2.2 Ερευνητικά εργαλεία

2.2.1 Συνέντευξη ΝΠ - Αναθεωρημένη έκδοση

Η αξιολόγηση της τάσης των μητέρων να κάνουν αναφορές στις νοητικές καταστάσεις των παιδιών τους, μετρήθηκε με την αναθεωρημένη έκδοση της «Συνέντευξης ΝΠ» (Mind-Mindedness Interview, MMI, Meins, Fernyhough, Russell, & Clark-Carter, 1998) των Meins και Fernyhough (2015). Η συνέντευξη αποτελείται από μία μόνο ερώτηση *«Περιέγραφέ μου τον/την _____ (όνομα παιδιού)»*. Δεν δόθηκε καμία καθοδήγηση σχετικά με το είδος της απάντησης που απαιτείται, παρά μόνο η οδηγία να εκφράσουν ελεύθερα τις σκέψεις τους για το παιδί τους και πως δεν υπάρχουν σωστές και λανθασμένες απαντήσεις (Meins & Fernyhough, 2015).

Μετά την περιγραφή της μητέρας, και στην περίπτωση που δεν ήταν ικανοποιητική η απάντηση, ακολουθούσε η ερώτηση *«Έχετε κάτι ακόμη να προσθέσετε για τον/την (όνομα παιδιού);»* (Meins & Fernyhough, 2015). Για την ομαλή ολοκλήρωση της συνέντευξης προτείνονται δύο επιπλέον ερωτήσεις *«Ποιο πιστεύετε ότι είναι το καλύτερο χαρακτηριστικό του/της;»* και *«Τι προσπαθείτε να μάθετε στο παιδί σας;»*, οι απαντήσεις των οποίων δεν αξιοποιούνται στην έρευνα (Meins & Fernyhough, 2015).

Κωδικοποίηση απαντήσεων: Με βάση τις οδηγίες των κατασκευαστών της συνέντευξης ΝΠ των Meins και Fernyhough (2015), οι αναφορές των μητέρων χωρίστηκαν σε δύο κατηγορίες: αναφορές σε νοητικούς όρους και αναφορές σε μη συσχετιζόμενους με το νου όρους. Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει ενδεικτικά παραδείγματα των νοητικών και μη συσχετιζόμενων με το νου όρων που εντοπίστηκαν στις περιγραφές των μητέρων, ταξινομημένοι ανά τύπο.

Πίνακας 1. Νοητικοί και μη συσχετιζόμενοι με το νου όροι που εντοπίστηκαν στις περιγραφές των μητέρων, ταξινομημένοι ανά τύπο

	Τύπος όρων	Παραδείγματα
Νοητικοί όροι	Γνωστικο-επιστημικοί	Γνωστικοί: γνωρίζει, ξέρει, καταλαβαίνει Επιστημικοί: αναζητάει, ανακαλύπτει, μαθαίνει
	Συναισθηματικοί	αγαπάει, φοβάται, ζηλεύει
	Βουλευσιακοί	απαιτητικός, πεισματάρης
Όροι μη συσχετιζόμενοι με το νου	Συμπεριφορικοί	ζωηρός, ομιλητικός, άτακτος
	Σωματικοί	γκρινιάρης, όμορφος
	Γενικοί	καλός, φυσιολογικός, βολικός

Αναφορές σε νοητικούς όρους: Στην κατηγορία αυτή συμπεριελήφθησαν οι αναφορές των μητέρων σε επιστημικές (π.χ., γνωρίζει, ξέρει, καταλαβαίνει), γνωστικές (π.χ., ανακαλύπτει, μαθαίνει, είναι έξυπνος), συναισθηματικές (π.χ., αγαπάει, φοβάται, ζηλεύει,) και βουλευσιακές νοητικές καταστάσεις (π.χ., απαιτητικός, πεισματάρης). Οι δύο πρώτοι επιμέρους τύποι νοητικών όρων, οι επιστημικοί και οι γνωστικοί, λήφθηκαν υπόψη ως ένας τύπος όρων, ο οποίος ονομάστηκε γνωστικο-επιστημικοί όροι.

Αναφορές σε μη συσχετιζόμενους με το νου όρους: Οι αναφορές των μητέρων σε μη συσχετιζόμενους με το νου όρους χωρίστηκαν σε τρεις επιμέρους τύπους όρων. *Συμπεριφορικοί όροι:* Σ' αυτόν τον τύπο συμπεριελήφθησαν οι αναφορές των μητέρων στις συμπεριφορές του παιδιού, όπως οι αλληλεπιδράσεις με άλλα άτομα ή

δραστηριότητες/παιχνίδια (π.χ., ζωηρός, ομιλητικός, άτακτος, συνεργάσιμος, του αρέσει να παίζει με φίλους). *Σωματικοί όροι*: Σ' αυτόν τον τύπο συμπεριελήφθησαν οι αναφορές των μητέρων στα χαρακτηριστικά του παιδιού όπως η σωματική εμφάνιση (π.χ., παραπονιάρης, γκρινιάρης, όμορφος), η ηλικία ή η θέση του στην οικογένεια (π.χ., το πρώτο παιδί της οικογένειας). *Γενικοί όροι*: Σ' αυτόν τον τύπο συμπεριελήφθησαν οι αναφορές των μητέρων σε καταστάσεις που δεν εντάσσονται στους προηγούμενους τύπους όρων (π.χ., καλός, φυσιολογικός, χαδιάρης, βολικός, γλυκός, χαριτωμένος).

Οι αναφορές των μητέρων στις νοητικές καταστάσεις των παιδιών τους εκφράζονται ως ποσοστό του αριθμού των νοητικών αναφορών δια του συνολικού αριθμού όλων των αναφορών (νοητικοί και μη συσχετιζόμενοι με το νου όροι) που χρησιμοποίησε η μητέρα στην περιγραφή του παιδιού της, με τις υψηλότερες βαθμολογίες να δείχνουν μεγαλύτερη ΝΠ (Meins et al., 1998. Meins et al., 2003).

Οι ψυχομετρικές ιδιότητες της αναθεωρημένης έκδοσης της «Συνέντευξης για τη ΝΠ», για τις 4 κατηγορίες που κατατάσσονται οι αναφορές των μητέρων, έτσι όπως έχουν καθοριστεί από τις Meins και Fernyhough (2015), παρουσιάζουν αρκετά καλή διαβαθμολογική αξιοπιστία με συντελεστή συσχέτισης $k = .86$ (Fishburn et al., 2017). Στην παρούσα έρευνα, όλες οι περιγραφές των μητέρων κωδικοποιήθηκαν από ένα δεύτερο, ανεξάρτητο παρατηρητή. Ο δείκτης αξιοπιστίας μεταξύ των βαθμολογητών βρέθηκε πολύ ικανοποιητικός τόσο για τους νοητικούς όρους ($k = .77$) όσο και για τους μη συσχετιζόμενους με το νου ($k = .80$).

2.2.2 Το παιδί μου

Η συνείδηση των παιδιών, μετρήθηκε με την κλίμακα «Το παιδί μου» (My Child, MC) των Kochanska, DeVet, Goldman, Murray και Putnam (1994). Πρόκειται για ένα ετεροαναφορικό εργαλείο το οποίο συμπληρώνουν οι μητέρες. Αποτελείται από 100 προτάσεις, οι οποίες αξιολογούν 10 επιμέρους υποκλίμακες της συνείδησης των παιδιών. Οι επιμέρους αυτές υποκλίμακες ταξινομούνται σε δύο ευρύτερες υποκλίμακες: τη συναισθηματική δυσφορία και την ενεργό ηθική ρύθμιση/εργήγορη. Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει τις επιμέρους υποκλίμακες της συνείδησης των παιδιών ταξινομημένες ανά υποκλίμακα.

Η υποκλίμακα της συναισθηματικής δυσφορίας αποτελείται από τις 6 επιμέρους υποκλίμακες: την υποκλίμακα της ενοχής ($\alpha = .84$, 18 προτάσεις, π.χ., «*Αισθάνεται άσχημα όταν του υπενθυμίζουν παλιές αταξίες ή κακές πράξεις του*»), την υποκλίμακα της μεταμέλειας ($\alpha = .90$, 6 προτάσεις, π.χ., «*Ζητάει αυθόρμητα «συγγνώμη» όταν έχει κάνει κάτι κακό*»), την υποκλίμακα της ανησυχίας για τα συναισθήματα των γονέων μετά από κάποια αταξία ($\alpha = .84$, 8 προτάσεις, π.χ., «*Δείχνει ανακουφισμένο όταν το συγχωρούν για κάτι κακό που έκανε*»), την υποκλίμακα της ενσυναίσθησης ($\alpha = .80$, 13 προτάσεις, π.χ., «*Προσπαθεί να παρηγορήσει ή να καθησυχάσει κάποιον που είναι λυπημένος*»), την υποκλίμακα της συμβολικής αναπαράστασης ως μέσο διαχείρισης μιας αταξίας ($\alpha = .93$, 5 προτάσεις, π.χ., «*Όταν παίζει «παιχνίδια ρόλων» με τους φίλους του, μπορεί να ενσωματώσει στο παιχνίδι θέματα που σχετίζονται με αταξίες που έκανε*») και την υποκλίμακα της ευαισθησίας ($\alpha = .59$, 7 προτάσεις, π.χ., «*Δείχνει ενδιαφέρον όταν οι τηλεοπτικοί ήρωες ή οι ήρωες των παραμυθιών κάνουν κάποια αταξία*») και περιλαμβάνει 57 προτάσεις.

Πίνακας 2. Επιμέρους υποκλίμακες της συνείδησης των παιδιών ταξινομημένες ανά υποκλίμακα

Επιμέρους υποκλίμακες της συνείδησης	
Συναισθηματική δυσφορία	Ενοχή Μεταμέλεια Ανησυχία για τα συναισθήματα των άλλων Ενσυναίσθηση Συμβολική αναπαράσταση Ευαισθησία σε ελαττωματικά ή κατεστραμμένα αντικείμενα
Ηθική ρύθμιση	Ομολογία Επανόρθωση λάθους/αταξίας Εσωτερικευμένη συμπεριφορά Ανησυχία για τις αταξίες άλλων

Η υποκλίμακα της ενεργούς ηθικής ρύθμισης/εγρήγορσης αποτελείται από τις 4 επιμέρους υποκλίμακες: την υποκλίμακα της ομολογίας ($\alpha = .74$, 7 προτάσεις, π.χ., «*Αυθόρμητα παραδέχεται, λεκτικά ή μη λεκτικά, μια κακή πράξη του*»), την υποκλίμακα της επανόρθωσης μετά από κάποια αταξία ($\alpha = .78$, 9 προτάσεις, π.χ., «*Είναι πρόθυμο να επανορθώσει για κάποια αταξία που έκανε*»), την υποκλίμακα της εσωτερικευμένης συμπεριφοράς ($\alpha = .86$, 20 προτάσεις, π.χ., «*Μαζεύει από μόνο του τα παιχνίδια του, χωρίς να του το ζητήσουν*») και την υποκλίμακα της ανησυχίας για τις αταξίες των άλλων ($\alpha = .86$, 7 προτάσεις, π.χ., «*Προσπαθεί να αποτρέψει ένα άλλο παιδί όταν μπλέκει σε καυγάδες*») και περιλαμβάνει 43 προτάσεις. Οι απαντήσεις των μητέρων δίνονται με βάση μία κλίμακα τύπου Likert επτά διαβαθμίσεων (όπου 1 = «Δεν ισχύει καθόλου για το παιδί μου» και 7 = «Ισχύει απόλυτα για το παιδί μου») (Kochanska et al., 1994).

Οι ψυχομετρικές ιδιότητες της κλίμακας «Το παιδί μου», έτσι όπως εξετάστηκαν από τους κατασκευαστές της (Kochanska et al., 1994), διαπιστώθηκαν ότι ήταν πολύ καλές. Η συσχέτιση της αξιοπιστίας των επαναληπτικών μετρήσεων ήταν ικανοποιητική (.29 - .79 για τις επιμέρους υποκλίμακες) καθώς και η συμφωνία μεταξύ δύο παρατηρητών ($k = .95$). Η εγκυρότητα εσωτερικής συνοχής βρέθηκε ότι ήταν $\alpha = .87$ για την υποκλίμακα της συναισθηματικής δυσφορίας και $\alpha = .82$ για την υποκλίμακα της ενεργούς ηθικής ρύθμισης/εγρήγορσης (Kochanska et al., 1994). Στην παρούσα έρευνα, υιοθετήθηκε η δομική εγκυρότητα που προτείνουν οι κατασκευαστές της κλίμακας (Kochanska et al., 1994) λόγω του μικρού μεγέθους του δείγματος. Επιπλέον, μετρήθηκε η αξιοπιστία εσωτερικής συνοχής με το δείκτη α του Cronbach, ο οποίος βρέθηκε πολύ ικανοποιητικός για το σύνολο της κλίμακας, $\alpha = .92$. Οι δείκτες για την υποκλίμακα της συναισθηματικής δυσφορίας και της ενεργούς ηθικής ρύθμισης/εγρήγορσης ήταν $\alpha = .86$ και $\alpha = .88$ αντίστοιχα (.46 - .84 για τις 10 επιμέρους υποκλίμακες).

2.2.3 Ερωτηματολόγιο ιδιοσυγκρασίας παιδιών – Συντομευμένη έκδοση

Η ιδιοσυγκρασία των παιδιών, μετρήθηκε με τη συντομευμένη έκδοση του «Ερωτηματολογίου ιδιοσυγκρασίας των παιδιών» (Children's Behavior Questionnaire – Very Short Form, CBQ-VSF) των Putnam και Rothbart (2006). Η αρχική έκδοση του ερωτηματολογίου, αναπτύχθηκε από τους Rothbart, Ahadi, και Hershey (1994). Το ερωτηματολόγιο συμπληρώνεται από τους γονείς και αφορά παιδιά ηλικίας 3 - 7 ετών

(Rothbart et al., 2001). Οι απαντήσεις βασίζονται σε μια κλίμακα τύπου Likert επτά διαβαθμίσεων (όπου 1 = «Απόλυτα αναληθές για το παιδί» και 7 = «Απόλυτα αληθές για το παιδί») (Rothbart & Bates, 2006. Rothbart et al., 2001).

Αποτελείται από 36 προτάσεις και αξιολογεί τρεις υποκλίμακες της ιδιοσυγκρασίας, την υποκλίμακα της εξωστρέφειας (12 προτάσεις, π.χ., «Δείχνει πάντα να βιάζεται πολύ, για να πάει από το ένα μέρος στο άλλο»), την υποκλίμακα του αρνητικού θυμικού (12 προτάσεις, π.χ., «Θυμώνει, όταν το εμποδίζουν να κάνει αυτό που θέλει») και την υποκλίμακα του ελέγχου με προσπάθεια (12 προτάσεις, π.χ., «Δείχνει μεγάλη προσοχή/συγκέντρωση, όταν σχεδιάζει ή χρωματίζει σε ένα βιβλίο») (Rothbart et al., 1994. Rothbart et al., 2001. Putnam & Rothbart, 2006). Ο Πίνακας 3 παρουσιάζει ενδεικτικά χαρακτηριστικά των υποκλιμάκων της ιδιοσυγκρασίας των παιδιών.

Πίνακας 3. Ενδεικτικά χαρακτηριστικά των υποκλιμάκων της ιδιοσυγκρασίας των παιδιών

Υποκλίμακες	Χαρακτηριστικά
Εξωστρέφεια	παρορμητικότητα, υψηλής έντασης ευχαρίστηση, επίπεδο δραστηριότητας
Αρνητικό θυμικό	δυσφορία, φόβος, απογοήτευση/θλίψη, θυμός/εκνευρισμός
Έλεγχος με προσπάθεια	ανασταλτικός έλεγχος, εστίαση της προσοχής, χαμηλής έντασης ευχαρίστηση

Η συντομευμένη έκδοση του «Ερωτηματολογίου ιδιοσυγκρασίας παιδιών», παρουσιάζει καλή εσωτερική συνοχή με Cronbach's alpha $\alpha = .78$ για την υποκλίμακα της εξωστρέφειας, $\alpha = .74$ για την υποκλίμακα του αρνητικού θυμικού και $\alpha = .75$ για την υποκλίμακα του ελέγχου με προσπάθεια (Sleddens et al., 2012). Επιπλέον, καλή βρέθηκε και η εγκυρότητα

του κριτηρίου για την αξιολόγηση της ιδιοσυγκρασίας στα προσχολικά και σχολικά έτη (Putnam & Rothbart, 2006. Osa, Granero, Penelo, Domènech, & Ezpeleta, 2013). Στην παρούσα έρευνα, υιοθετήθηκε η δομική εγκυρότητα που προτείνουν οι κατασκευαστές του ερωτηματολογίου (Putnam & Rothbart, 2006) λόγω του μικρού μεγέθους του δείγματος. Επιπλέον, μετρήθηκε η αξιοπιστία εσωτερικής συνοχής με τον δείκτη α του Cronbach, ο οποίος βρέθηκε ικανοποιητικός για το σύνολο του ερωτηματολογίου της ιδιοσυγκρασίας $\alpha = .62$. Οι δείκτες για τις υποκλίμακες της ιδιοσυγκρασίας ήταν $\alpha = .69$ για την υποκλίμακα της εξωστρέφειας, $\alpha = .63$ για την υποκλίμακα του αρνητικού θυμικού και $\alpha = .67$ για την υποκλίμακα του ελέγχου με προσπάθεια.

2.2.4 Ερωτηματολόγιο δημογραφικών στοιχείων

Για τη συλλογή των δημογραφικών στοιχείων των συμμετεχόντων και των παιδιών, οι μητέρες συμπλήρωσαν ένα ερωτηματολόγιο 6 ερωτήσεων σχετικά με τα ατομικά στοιχεία των γονέων και των παιδιών. Οι ερωτήσεις αφορούσαν την ηλικία της μητέρας και το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, τον αριθμό των παιδιών της οικογένειας, το φύλο και την ημερομηνία γέννησής τους.

2.3 Διαδικασία

Η διαδικασία συλλογής των δεδομένων ξεκίνησε τον Φεβρουάριο του 2019 και ολοκληρώθηκε τον Μάιο του ίδιου έτους. Αρχικά, οι μητέρες ενημερώθηκαν για τον σκοπό της έρευνας και έδωσαν τη συγκατάθεσή τους για την ηχογράφηση της συνέντευξης, η οποία πραγματοποιήθηκε σε έναν ήσυχο χώρο στο σπίτι ή στη δουλειά τους. Στη συνέχεια, ενημερώθηκαν για τον τρόπο συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων, η οποία είχε διάρκεια 15 - 20 λεπτά και πραγματοποιήθηκε χωρίς την παρουσία της ερευνήτριας για να διασφαλιστεί η ανωνυμία. Πριν από την κυρίως έρευνα, το ερωτηματολόγιο χορηγήθηκε πιλοτικά, προκειμένου να ελεγχθεί η καταλληλότητά του. Έγιναν ορισμένες γλωσσικές αλλαγές μετά την πιλοτική χορήγησή του.

3. Αποτελέσματα

Τα αποτελέσματα διαρθρώνονται σε τρεις ενότητες. Αρχικά, παρουσιάζεται η περιγραφική στατιστική για τις μεταβλητές της έρευνας και η επίδραση της ηλικίας και του φύλου σε κάθε μία μεταβλητή χωριστά. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται οι συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών της έρευνας: α) διμεταβλητές συσχετίσεις, β) μερικές συσχετίσεις και γ) επίδραση των δημογραφικών μεταβλητών (ηλικιακή ομάδα και φύλο παιδιών) στη σχέση της μητρικής ΝΠ με τη συνείδηση ή την ιδιοσυγκρασία των παιδιών. Στην τελευταία υποενότητα, παρουσιάζονται οι αναλύσεις της παλινδρόμησης που εξέτασαν εάν η συνείδηση, η ιδιοσυγκρασία και η ηλικία των παιδιών προβλέπουν τη μητρική ΝΠ.

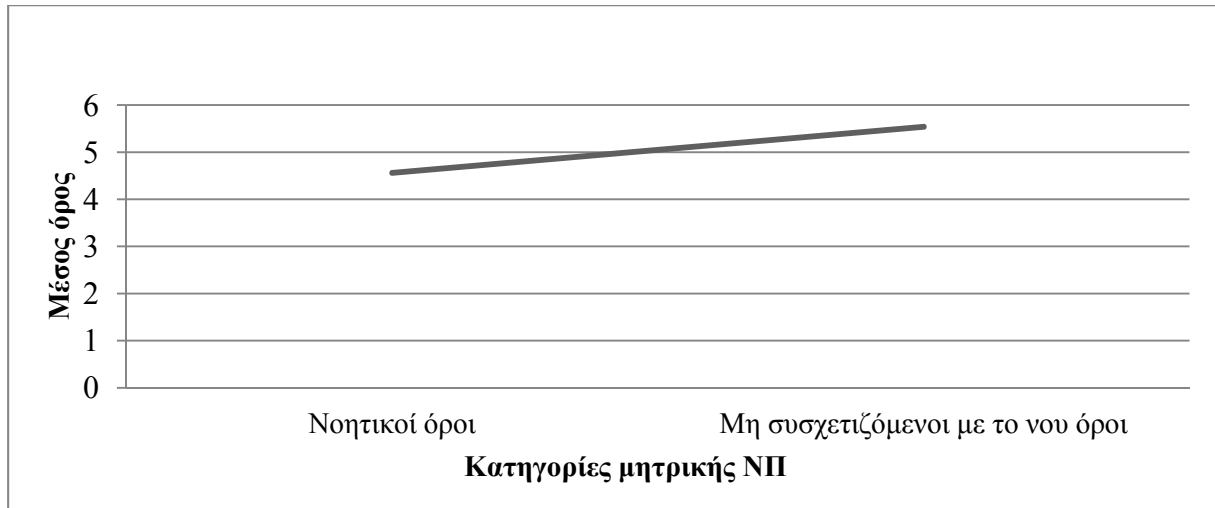
3.1 Περιγραφική στατιστική – Επίδραση ηλικίας και φύλου στις μεταβλητές της έρευνας

Ο Πίνακας 4 παρουσιάζει τους μέσους όρους (ΜΟ), τις τυπικές αποκλίσεις (ΤΑ) και το εύρος των τιμών για όλες τις μεταβλητές της έρευνας τόσο για το σύνολο του δείγματος όσο και για κάθε ηλικιακή ομάδα και για κάθε φύλο χωριστά.

3.1.1 Νοο-προσήλωση

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 4 (βλ. Σύνολο), ο μέσος όρος των αναφορών που έκαναν οι μητέρες στις νοητικές καταστάσεις των παιδιών τους ήταν ΜΟ = 4.56 όροι (ΤΑ = 3.05, Εύρος = 14) ενώ ο μέσος όρος των αναφορών σε μη συσχετιζόμενους με το νου όρους ήταν ΜΟ = 5.54 όροι (ΤΑ = 2.69, Εύρος = 11). Η σύγκριση των μέσων όρων έγινε με το κριτήριο t για εξαρτημένα δείγματα, η οποία επιβεβαίωσε ότι η διαφορά αυτή ήταν στατιστικά σημαντική, $t(67) = -2.16$, $p < .05$. Οι μητέρες χρησιμοποιούσαν συχνότερα μη συσχετιζόμενους με το νου όρους από ό,τι νοητικούς. Σε ό,τι αφορά τους επιμέρους τύπους των νοητικών και μη συσχετιζόμενων με το νου όρων, όπως φαίνεται και στο Γράφημα 2, οι μητέρες χρησιμοποιούσαν συχνότερα συμπεριφορικούς όρους από ό,τι άλλους τύπους όρων, $F(5,335) = 53.23$, $p < .001$, $\eta^2 = .44$.

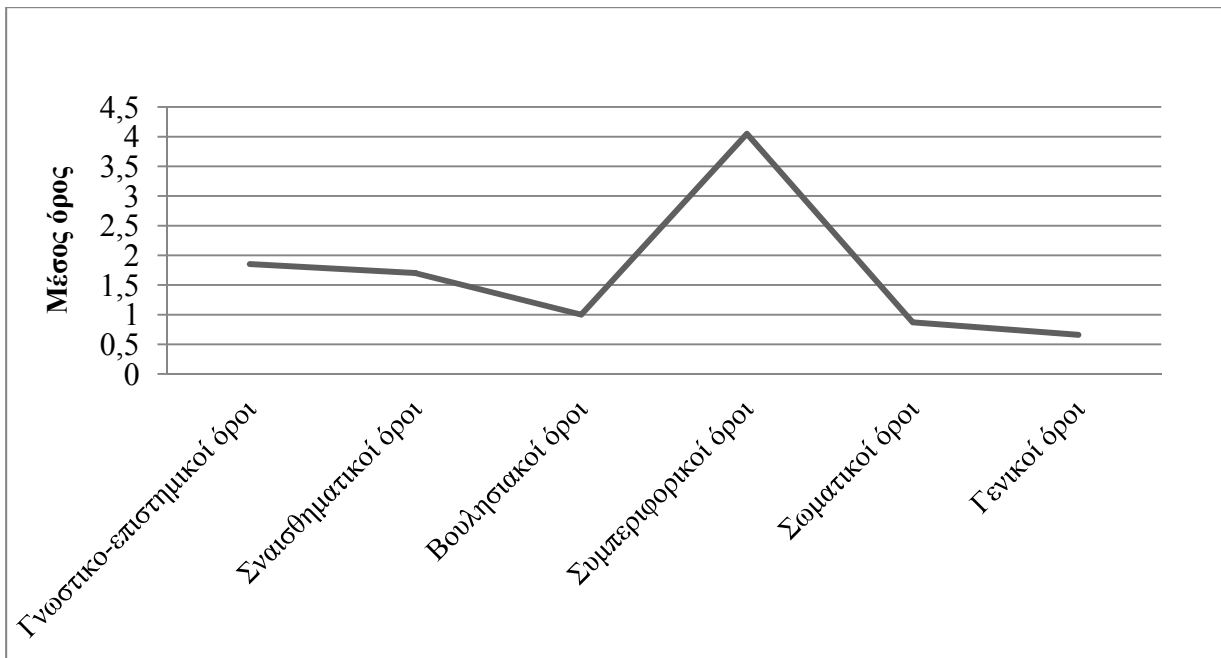
Οι μητέρες έκαναν συχνότερα αναφορές σε μη συσχετιζόμενους με το νου των παιδιών όρους από ό,τι σε νοητικούς. Μάλιστα, οι αναφορές αυτές αφορούσαν κυρίως την συμπεριφορά του παιδιού, τις δραστηριότητες και την αλληλεπίδρασή του με άλλα άτομα (Γράφημα 2). Για παράδειγμα, οι μητέρες περιέγραφαν το παιδί τους ως «δραστήριο», «ζωηρό», «που του αρέσει να βρίσκεται με παρέα και να παίζει με τους φίλους του».



Γράφημα 1. Μέσοι όροι αναφορών των μητέρων στους τύπους της ΝΠ

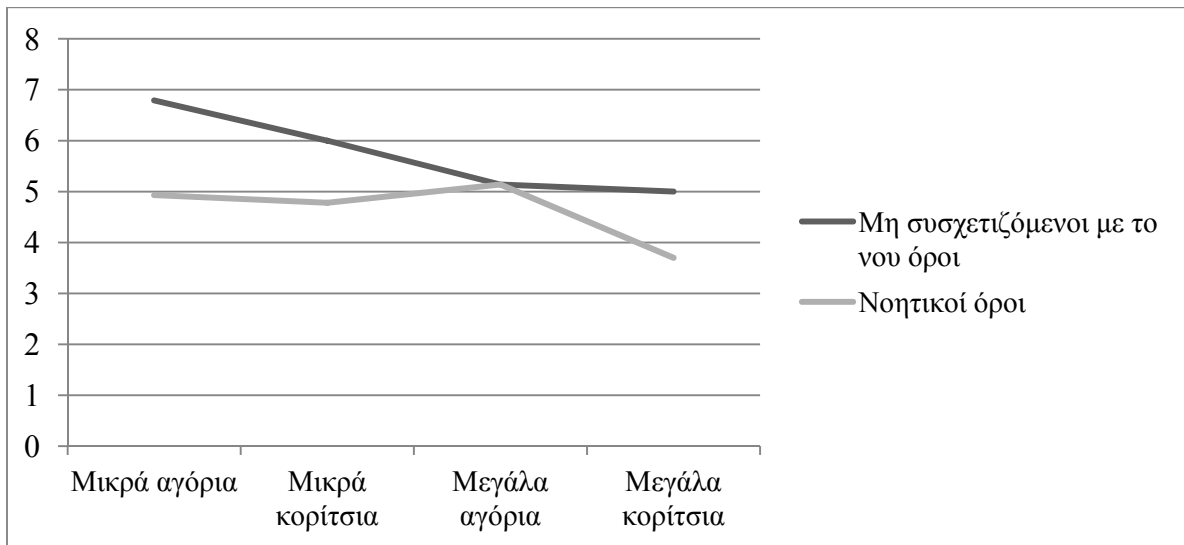
Σε ό,τι αφορά τους επιμέρους τύπους νοητικών όρων, όπως φαίνεται στον Πίνακα 4 (βλ. Σύνολο) και στο Γράφημα 2, οι μητέρες χρησιμοποιούσαν συχνότερα γνωστικο-επιστημικούς (MO = 1.85, TA = 1.78 Εύρος = 8) από ό,τι συναισθηματικούς (MO = 1.71, TA = 1.25, Εύρος = 5) ή βουλευσιακούς όρους (MO = .01, TA = .12, Εύρος = 1), $F(2,134) = 8.10, p < .001, \eta^2 = .10$.

Σε ό,τι αφορά τους επιμέρους τύπους των μη συσχετιζόμενων με το νου όρων, όπως φαίνεται στον Πίνακα 4 (βλ. Σύνολο) και στο Γράφημα 2, οι μητέρες χρησιμοποιούσαν συχνότερα συμπεριφορικούς (MO = 4.01, TA = 2.04, Εύρος = 10) από ό,τι σωματικούς (MO = .87, TA = 1.18, Εύρος = 5) ή γενικούς όρους (MO = .66, TA = .85, Εύρος = 4), $F(2,134) = 122.63, p < .001, \eta^2 = .64$.



Γράφημα 2: Μέσοι όροι αναφορών των μητέρων στους επιμέρους τύπους της ΝΠΙ

Ακολούθως, η ανάλυση εξέτασε την επίδραση της ηλικίας και του φύλου των παιδιών στη συχνότητα με την οποία οι μητέρες χρησιμοποιούσαν νοητικούς και μη συσχετιζόμενους με το νου όρους. Αρχικά, πραγματοποιήθηκε μία 2 (αγόρι, κορίτσι) X 2 (μικρά νήπια, μεγάλα νήπια) πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης (MANOVA) με εξαρτημένες μεταβλητές το συνολικό αριθμό αναφορών των μητέρων σε νοητικούς και μη συσχετιζόμενους με το νου όρους. Η MANOVA έδειξε ότι η επίδραση των δύο δημογραφικών μεταβλητών δεν ήταν σημαντική, $F(1,64) = 1.84, p > .05, \eta^2 = .05$ και $F(1,64) = .63, p > .05, \eta^2 = .02$ για την ηλικία και το φύλο αντίστοιχα. Επιπλέον, για να διερευνηθεί η επίδραση της ηλικίας και του φύλου στη συχνότητα με την οποία οι μητέρες έκαναν αναφορές στους τρεις επιμέρους τύπους των νοητικών όρων, πραγματοποιήθηκε μία 2 (αγόρι, κορίτσι) X 2 (μικρά νήπια, μεγάλα νήπια) X 3 (γνωστικο-επιστημικοί, συναισθηματικοί και βουλευσιακοί όροι) μικτή ανάλυση διακύμανσης (MANOVA) με επαναλαμβανόμενες μετρήσεις στον τελευταίο παράγοντα. Η MANOVA έδειξε ότι η επίδραση της ηλικίας και του φύλου δεν ήταν σημαντική, $F(2,128) = 2.76, p > .05, \eta^2 = .04$ και $F(3,192) = .36, p > .05, \eta^2 = .00$ για την ηλικία και το φύλο αντίστοιχα. Το Γράφημα 3 παρουσιάζει τους νοητικούς όρους που χρησιμοποίησαν οι μητέρες στις περιγραφές των παιδιών τους ταξινομημένοι ανά ηλικιακή ομάδα και ανά φύλο παιδιών.



Γράφημα 3: Μέσοι όροι νοητικών όρων που χρησιμοποίησαν οι μητέρες στις περιγραφές των παιδιών τους ταξινομημένοι ανά ηλικιακή ομάδα και ανά φύλο παιδιών

3.1.2 Συνείδηση

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 4 (βλ. Σύνολο), ο μέσος όρος βαθμολογίας στην κλίμακα της συνείδησης «Το παιδί μου» ήταν $MO = 447.59$ όροι ($TA = 47.32$, $Εύρος = 217$). Ανά υποκλίμακα της κλίμακας της συνείδησης, ο μέσος όρος ήταν $MO = 259.68$ όροι ($TA = 27.55$, $Εύρος = 121$) για την υποκλίμακα της συναισθηματικής δυσφορίας και $MO = 187.91$ όροι ($TA = 26.19$, $Εύρος = 105$) για την υποκλίμακα της ηθικής ρύθμισης. Οι μέσοι όροι για τις επιμέρους υποκλίμακες της συναισθηματικής δυσφορίας ήταν $MO = 79.57$ όροι ($TA = 11.14$, $Εύρος = 54$) για την υποκλίμακα της ενοχής, $MO = 38.13$ όροι ($TA = 6.64$, $Εύρος = 37$) για την υποκλίμακα της ανησυχίας για τα συναισθήματα των άλλων, $MO = 27.24$ όροι ($TA = 7.02$, $Εύρος = 30$) για την υποκλίμακα της μεταμέλειας, $MO = 65.29$ όροι ($TA = 8.59$, $Εύρος = 47$) για την υποκλίμακα της ενσυναίσθησης, $MO = 17.93$ όροι ($TA = 5.75$, $Εύρος = 26$) για την υποκλίμακα της συμβολικής αναπαράστασης και $MO = 31.51$ όροι ($TA = 4.56$, $Εύρος = 23$) για την υποκλίμακα της ευαισθησίας. Επίσης, οι μέσοι όροι για τις επιμέρους υποκλίμακες της ηθικής ρύθμισης ήταν $MO = 30.25$ όροι ($TA = 5.91$, $Εύρος = 29$) για την υποκλίμακα της ομολογίας, $MO = 43$ όροι ($TA = 7.15$, $Εύρος = 30$) για την υποκλίμακα της επανόρθωσης και $MO = 31.78$ όροι ($TA = 4.79$, $Εύρος = 28$) για την υποκλίμακα της ανησυχίας για τις αταξίες των άλλων.

Πίνακας 4. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και εύρος των μεταβλητών της έρευνας για το σύνολο του δείγματος, για κάθε ηλικιακή ομάδα και για κάθε φύλο χωριστά

	Μικρά Νήπια						Μεγάλα Νήπια						Σύνολο		
	Αγόρια			Κορίτσια			Αγόρια			Κορίτσια			(N=68)		
	(N=14)			(N=9)			(N=22)			(N=23)					
	ΜΟ	ΤΑ	Εύρος	ΜΟ	ΤΑ	Εύρος	ΜΟ	ΤΑ	Εύρος	ΜΟ	ΤΑ	Εύρος	ΜΟ	ΤΑ	Εύρος
<i>ΝΠ</i>															
Γνωστικο-επιστημικοί	2.64	2.43	8	2	1.22	4	1.68	1.80	6	1.47	1.37	4	1.85	1.78	8
Συναισθηματικοί	1.57	1.15	4	1.33	1.22	4	2.05	1.25	5	1.61	1.34	5	1.71	1.25	5
Βουλευσιακοί	.71	.91	3	1.44	1.33	4	1.41	1.84	8	.61	.89	3	1	1.36	8
Σύνολο	4.93	2.67	9	4.78	2.94	10	5.14	3.55	13	3.70	2.80	9	4.56	3.05	14
<i>ΜΣΟ</i>															
Συμπεριφορικοί	514	2.77	9	3.67	1.80	5	3.91	1.57	6	3.57	1.90	8	4.01	2.04	10
Σωματικοί	.86	1.02	3	1.22	1.56	5	.73	1.03	4	.87	1.29	5	.87	1.18	5
Γενικοί	.79	1.12	4	1.11	1.05	3	.50	.67	2	.57	.72	2	.66	.85	4
Σύνολο	6.79	3.14	10	6	2.44	6	5.14	2.39	8	5	2.64	10	5.54	2.69	11
<i>ΜC</i>															
ΣυναισθΔυσφορία	262.36	22.28	72	250.22	25.77	84	267.68	21.70	93	254.09	34.49	119	259.68	27.55	121
ΗθικήΡύθμιση	193.79	24.95	84	176.22	21.15	63	188.55	23.71	92	188.30	30.74	105	187.91	26.19	105
ΣΔ_Ενοχή	78.14	10.27	39	77.56	9.58	33	83.95	8.38	37	77.04	13.67	54	79.57	11.14	54
ΣΔ_ΑνησΣυνΆλλων	40	5.20	17	37.89	5.53	17	39.23	4.97	18	36.04	8.68	37	38.13	6.64	37
ΣΔ_Μεταμέλεια	27.86	7.08	24	25.89	7.16	20	27.86	6.98	28	26.78	7.34	29	27.24	7.02	30
ΣΔ_Ενσυναίσθηση	67.64	6.14	21	57.33	10.38	30	66.91	7.07	26	65.43	9.13	36	65.29	8.59	47
ΣΔ_ΣυμβολΑναπαρ	17	5.58	22	17.89	7.94	26	17.64	5.49	20	18.78	5.41	23	17.93	5.75	26
ΣΔ_Ευαισθησία	31.71	4.89	16	33.67	4.12	13	32.09	4.99	18	30	3.83	18	31.51	4.56	23
ΗΘ_Ομολογία	31.29	5.88	21	29.11	6.79	25	30.23	5.49	20	30.09	6.25	21	30.25	5.91	29
ΗΘ_Επανόρθωση	46.29	7.01	22	40.33	7.64	22	42.55	6.49	27	42.48	7.40	30	43	7.15	30
ΗΘ_ΑνησυχΑταξΆλ	32.07	4.08	13	30.67	2.91	9	31.32	4.73	19	32.48	5.86	28	31.78	4.79	28
ΗΘ_ΕσωτΣυμπεριφ	84.14	14.51	46	76.11	16.08	53	84.48	13.42	52	83.26	15.51	59	82.88	14.65	72
Σύνολο	456.14	39.18	132	426.44	44.30	147	456.23	34.38	150	442.39	61.14	217	447.59	47.32	217
<i>CBQ</i>															
Εξωστρέφεια	41.43	8.74	25	36.56	3.94	10	36.91	8.50	28	35.09	8.75	37	37.18	8.35	39
Αρνητεθυμ	44.79	8.46	37	44.44	10.47	35	46	5.51	22	44.39	6.83	27	45	7.23	39
ΈλεγχΠροσπάθ	49.57	5.30	19	48.33	8.21	20	47.95	7.18	26	49.43	7.60	24	48.84	7.01	28
Σύνολο	135.79	13.48	45	129.33	14.76	46	130.86	12.12	46	128.91	13.54	49	131.01	13.20	51

ΝΠ: Νοο-προσήλωση

ΜΣΟ: Μη συσχετιζόμενοι με το νου όροι

ΜC: Το παιδί μου

CBQ: Ιδιοσυγκρασία

Ακολούθως, η ανάλυση εξέτασε την επίδραση της ηλικίας και του φύλου των παιδιών στη συνείδησή τους. Αρχικά, πραγματοποιήθηκε μία 2 (αγόρι, κορίτσι) X 2 (μικρά νήπια, μεγάλα νήπια) πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης (MANOVA) με εξαρτημένη μεταβλητή τη συνείδηση των παιδιών. Η MANOVA έδειξε ότι η επίδραση των δύο δημογραφικών μεταβλητών δεν ήταν σημαντική, $F(1,64) = .22, p > .05, \eta^2 = .00$ και $F(1,64) = 1.67, p > .05, \eta^2 = .05$ για την ηλικία και το φύλο αντίστοιχα. Επιπλέον, για να διερευνηθεί η επίδραση της ηλικίας και του φύλου στις επιμέρους υποκλίμακες της συνείδησης, πραγματοποιήθηκε μία 2 (αγόρι, κορίτσι) X 2 (μικρά νήπια, μεγάλα νήπια) X 10 (ενοχή, μεταμέλεια, ανησυχία για τα συναισθήματα των άλλων, ενσυναίσθηση, συμβολική αναπαράσταση, ευαισθησία, ομολογία, επανόρθωση, εσωτερικευμένη συμπεριφορά και ανησυχία για τις αταξίες των άλλων) μικτή ανάλυση διακύμανσης (MANOVA) με επαναλαμβανόμενες μετρήσεις στον τελευταίο παράγοντα. Η MANOVA έδειξε ότι η επίδραση της ηλικίας και του φύλου δεν ήταν σημαντική, $F(9,576) = 1.14, p > .05, \eta^2 = .01$ και $F(9,576) = 1.45, p > .05, \eta^2 = .02$ για την ηλικία και το φύλο αντίστοιχα.

3.1.3 Ιδιοσυγκρασία

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 4 (βλ. Σύνολο), στο «Ερωτηματολόγιο ιδιοσυγκρασίας των παιδιών», ο μέσος όρος βαθμολογίας ήταν $MO = 131.01$ όροι ($TA = 13.20$, $Εύρος = 51$). Ανά υποκλίμακα του ερωτηματολογίου της ιδιοσυγκρασίας, ο μέσος όρος ήταν $MO = 37.18$ όροι ($TA = 8.35$, $Εύρος = 9$) για την υποκλίμακα της εξωστρέφειας, $MO = 45$ όροι ($TA = 7.23$, $Εύρος = 39$) για την υποκλίμακα του αρνητικού θυμικού και $MO = 48.84$ όροι ($TA = 7.01$, $Εύρος = 28$) για την υποκλίμακα του ελέγχου με προσπάθεια.

Η ανάλυση ακολούθως εξέτασε την επίδραση της ηλικίας και του φύλου των παιδιών στην ιδιοσυγκρασία τους. Αρχικά, πραγματοποιήθηκε μία 2 (αγόρι, κορίτσι) X 2 (μικρά νήπια, μεγάλα νήπια) πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης (MANOVA) με εξαρτημένη μεταβλητή την ιδιοσυγκρασία των παιδιών. Η MANOVA έδειξε ότι η επίδραση των δύο δημογραφικών μεταβλητών δεν ήταν σημαντική, $F(1,64) = .65, p > .05, \eta^2 = .03$ και $F(1,64) = .93, p > .05, \eta^2 = .04$ για την ηλικία και το φύλο αντίστοιχα.

Επιπλέον, για να διερευνηθεί η επίδραση της ηλικίας και του φύλου στις επιμέρους υποκλίμακες της ιδιοσυγκρασίας, πραγματοποιήθηκε μία 2 (αγόρι, κορίτσι) X 2 (μικρά νήπια, μεγάλα νήπια) X 3 (εξωστρέφεια, αρνητικό θυμικό, έλεγχος με προσπάθεια) μικτή ανάλυση διακύμανσης (MANOVA) με επαναλαμβανόμενες μετρήσεις στον τελευταίο παράγοντα. Η MANOVA έδειξε ότι η επίδραση της ηλικίας και του φύλου δεν ήταν σημαντική, $F(2,128) = .90, p > .05, \eta^2 = .01$ και $F(2,128) = .81, p > .05, \eta^2 = .01$ για την ηλικία και το φύλο αντίστοιχα.

3.2 Συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών της έρευνας

Προκειμένου να ελεγχθεί εάν υπάρχει σχέση μεταξύ των μεταβλητών και ποια είναι η σχέση αυτή εφαρμόστηκε ανάλυση συσχέτισης. Ο Πίνακας 2 από τη διαγώνιο και κάτω παρουσιάζει τις συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών της έρευνας με το συντελεστή συσχέτισης pearson r και από τη διαγώνιο και πάνω παρουσιάζει τις μερικές συσχετίσεις (partial correlation) των ίδιων μεταβλητών με διαμεσολαβούσα μεταβλητή την ηλικία των παιδιών. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται η επίδραση της ηλικίας και του φύλου στη σχέση της μητρικής ΝΠ και των δύο ατομικών χαρακτηριστικών των παιδιών, τη συνείδηση και την ιδιοσυγκρασία.

3.2.1 Συσχετίσεις

Στις υποενότητες, παρουσιάζονται οι διμεταβλητές συσχετίσεις μεταξύ της μητρικής ΝΠ και των δύο ατομικών χαρακτηριστικών των παιδιών, της συνείδησης και της ιδιοσυγκρασίας με το συντελεστή συσχέτισης pearson r .

3.2.1.1 Συσχετίσεις της μητρικής ΝΠ με την κλίμακα «Το παιδί μου»

Αρχικά, εξετάστηκε η σχέση της ΝΠ της μητέρας με τη συνείδηση του παιδιού. Πραγματοποιήθηκαν διμεταβλητές συσχετίσεις pearson r , οι οποίες έδειξαν ότι η ΝΠ των μητέρων συσχετίζεται θετικά με την υποκλίμακα της συναισθηματικής δυσφορίας

($r = .30, p < .05$) και όχι με την υποκλίμακα της ηθικής ρύθμισης ($p > .05$). Αναφορικά με τις επιμέρους υποκλίμακες της συναισθηματικής δυσφορίας, θετική ήταν η συσχέτιση της ΝΠ με την υποκλίμακα της ενσυναίσθησης ($r = .33, p < .01$) και την υποκλίμακα της συμβολικής αναπαράστασης ($r = .37, p < .01$). Επιπλέον, η ανάλυση εξέτασε τη σχέση ανάμεσα στις αναφορές των μητέρων στους επιμέρους τύπους των νοητικών όρων και βρέθηκαν συσχετίσεις μεταξύ των συναισθηματικών και βουλησιακών όρων με τις υποκλίμακες της συνείδησης. Συγκεκριμένα, οι συναισθηματικοί όροι συσχετίστηκαν θετικά με την υποκλίμακα της ενσυναίσθησης ($r = .29, p < .05$) και την υποκλίμακα της ευαισθησίας ($r = .26, p < .05$). Τέλος, οι βουλησιακοί όροι συσχετίστηκαν θετικά με την υποκλίμακα της συναισθηματικής δυσφορίας ($r = .27, p < .05$) και την υποκλίμακα της συμβολικής αναπαράστασης ($r = .49, p < .01$) και αρνητικά με την υποκλίμακα της εσωτερικευμένης συμπεριφοράς ($r = -.24, p < .05$).

3.2.1.2 Συσχετίσεις της μητρικής ΝΠ με το «Ερωτηματολόγιο ιδιοσυγκρασίας των παιδιών»

Ακολούθως, εξετάστηκε η σχέση της ΝΠ της μητέρας και της ιδιοσυγκρασίας του παιδιού. Πραγματοποιήθηκαν διμεταβλητές συσχετίσεις pearson r , οι οποίες έδειξαν ότι η ΝΠ των μητέρων συσχετίζεται θετικά τόσο με το σύνολο της ιδιοσυγκρασίας ($r = .31, p < .01$), όσο και με την υποκλίμακα του ελέγχου με προσπάθεια ($r = .30, p < .05$). Επιπλέον, η ανάλυση εξέτασε τη σχέση ανάμεσα στους επιμέρους τύπους των νοητικών όρων με την κλίμακα και τις υποκλίμακες της ιδιοσυγκρασίας. Βρέθηκαν θετικές συσχετίσεις μεταξύ του συνόλου της κλίμακας της ιδιοσυγκρασίας με τους γνωστικο-επιστημικούς ($r = .36, p < .01$) και βουλησιακούς όρους ($r = .29, p < .05$). Οι τύποι αυτοί των νοητικών όρων, συσχετίστηκαν θετικά και με τις υποκλίμακες της ιδιοσυγκρασίας: οι γνωστικο-επιστημικοί όροι συσχετίστηκαν με την υποκλίμακα του ελέγχου με προσπάθεια ($r = .37, p < .01$) και οι βουλησιακοί όροι με την υποκλίμακα του αρνητικού θυμικού ($r = .35, p < .01$). Καμία συσχέτιση δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντική για την υποκλίμακα της εξωστρέφειας με τους επιμέρους τύπους της ΝΠ των μητέρων.

3.2.2 Μερικές συσχετίσεις

Ωστόσο, προκειμένου να εξεταστεί εάν οι παραπάνω συσχετίσεις επηρεάζονται από την ηλικία των παιδιών, εφαρμόστηκε συντελεστής μερικής συσχέτισης (partial correlation coefficient). Τα αποτελέσματα των αναλύσεων μερικής συσχέτισης επιβεβαιώνουν τα αποτελέσματα των διμεταβλητών συσχετίσεων όπως φαίνεται στον Πίνακα 5.

3.2.2.1 Συσχετίσεις της μητρικής ΝΠ με την κλίμακα «Το παιδί μου»

Η επίδραση της ηλικίας στη σχέση μεταξύ της ΝΠ των μητέρων και της συνείδησης των παιδιών εξετάστηκε με μία μερική συσχέτιση. Η ανάλυση έδειξε ότι η ΝΠ των μητέρων, λαμβάνοντας υπόψη την ηλικία των παιδιών, συσχετίστηκε στατιστικά σημαντικά με την υποκλίμακα της συναισθηματικής δυσφορίας της συνείδησης ($r = .30, p < .05$) καθώς και με επιμέρους υποκλίμακες, όπως την υποκλίμακα της ενσυναίσθησης ($r = .33, p < .01$) και την υποκλίμακα της συμβολικής αναπαράστασης ($r = .39, p < .01$). Επιπλέον, η ανάλυση εξέτασε τη σχέση ανάμεσα στους επιμέρους τύπους των νοητικών όρων και βρέθηκαν συσχετίσεις μεταξύ των συναισθηματικών και βουλησιακών όρων με τις επιμέρους υποκλίμακες της συνείδησης. Συγκεκριμένα, οι συναισθηματικοί όροι συσχετίστηκαν θετικά με την υποκλίμακα της ενσυναίσθησης ($r = .28, p < .05$) και την υποκλίμακα της ευαισθησίας ($r = .28, p < .05$). Τέλος, οι βουλησιακοί όροι συσχετίστηκαν θετικά με την υποκλίμακα της συναισθηματικής δυσφορίας ($r = .27, p < .05$) και την υποκλίμακα της συμβολικής αναπαράστασης ($r = .49, p < .01$) και αρνητικά με την υποκλίμακα της εσωτερικευμένης συμπεριφοράς ($r = -.24, p < .05$).

Πίνακας 5. Διμεταβλητές και μερικές συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών της έρευνας

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
<i>NI</i>																					
1 Γνωστικο-επιστημικοί	1	.13	.38**	.79**	.17	.04	.05	.06	.00	.26*	.15	.11	.09	.11	.01	-.02	.12	.15	.09	.37**	.34**
2 Συναισθηματικοί	.10	1	.14	.54**	.23	-.00	.12	.03	.00	.28*	.18	.28*	.02	.09	.15	-.11	.13	-.07	-.05	.02	-.06
3 Βουλευσιακοί	.37**	.13	1	.72**	.27*	-.18	.19	.05	.04	.18	.49**	.04	-.10	-.08	.02	-.24*	.05	.00	.35**	.18	.29*
4 Σύνολο	.79**	.53**	.72**	1	.30*	-.06	.16	.08	.01	.33**	.39**	.20	.00	.06	.04	-.16	.14	.06	.18	.30*	.30*
<i>MC</i>																					
5 ΣυναισθΔυσφορία	.15	.23	.27*	.30*	1	.55**	.77**	.80**	.61**	.73**	.18	.43**	.45**	.61**	.39**	.37**	.88**	-.13	.22	.32**	.21
6 ΗθικήΡύθμιση	.03	-.00	-.19	-.06	.55**	1	.43**	.53**	.49**	.44**	-.25*	.20	.68**	.81**	.61**	.92**	.87**	-.26*	-.07	.31*	-.03
7 ΣΔ_Ενοχή	.03	.13	.19	.15	.77**	.43**	1	.60**	.38**	.35**	.00	.09	.39**	.44**	.34**	.29*	.69**	-.18	.37*	.06	.12
8 ΣΔ_ΑνησυνΑλλων	.09	.02	.05	.08	.79**	.52**	.58**	1	.48**	.49**	-.02	.31*	.44**	.51**	.31**	.42**	.76**	-.00	.21	.23	.24*
9 ΣΔ_Μεταμέλεια	-.00	.00	.04	.01	.61**	.49**	.38**	.48**	1	.45**	-.31*	.07	.46**	.56**	.19	.36**	.63**	.02	-.14	.16	.02
10 ΣΔ_Ενσυναίσθηση	.22	.29*	.18	.33**	.73**	.44**	.35**	.47**	.45**	1	.04	.26*	.41**	.53**	.33**	.25*	.67**	-.02	.08	.33**	.21
11 ΣΔ_ΣυμβολΑναπαρ	.13	.19	.49**	.37**	.18	-.24*	.01	-.04	-.31**	.05	1	.29*	-.26*	-.19	-.03	-.23	-.03	-.12	.25*	.24*	.19
12 ΣΔ_Ευαισθησία	.14	.26*	.04	.21	.43**	.20	.08	.32**	.07	.25*	.26*	1	-.04	.25*	.22	.19	.37**	-.20	-.14	.28*	-.05
13 ΗΘ_Ομολογία	.09	.01	-.10	.01	.44**	.68**	.38**	.45**	.46**	.40**	-.27*	-.02	1	.55**	.31*	.45**	.64**	-.19	.08	.22	.04
14 ΗΘ_Επανάρθωση	.12	.08	-.08	.07	.61**	.81**	.43**	.51**	.56**	.53**	-.19	.25*	.55**	1	.33**	.64**	.80**	-.21	-.02	.23	-.02
15 ΗΘ_ΑνησυχΑταξΑλ	.00	.14	-.02	.04	.39**	.60**	.34**	.32**	.19	.32**	-.04	.22	.31**	.33**	1	.48**	.57**	-.22	.03	.29*	.03
16 ΗΘ_ΕσωτΣυμπεριφ	-.04	-.09	-.24*	-.17	.37**	.91**	.30*	.40**	.35**	.26*	-.21	.17	.43**	.63**	.47**	1	.72**	-.21	-.16	.26*	-.08
17 Σύνολο	.10	.13	.05	.14	.88**	.87**	.69**	.75**	.63**	.67**	-.02	.36**	.63**	.80**	.56**	.72**	1	-.22	.08	.36**	.10
<i>CBQ</i>																					
18 Εξωστρέφεια	.19	-.10	.01	.07	-.13	-.26*	-.19	.02	.02	-.03	-.15	-.16	-.16	-.19	-.20	-.23	-.22	1	-.09	.00	.57**
19 ΑρνητΘυμ	.08	-.05	.35**	.18	.21	-.07	.37**	.21	-.14	.08	.25*	-.14	.08	-.02	.03	-.16	.08	-.08	1	.12	.56**
20 ΈλεγχΠροσπάθ	.37**	.02	.18	.30*	.32**	.31**	.06	.22	.16	.33**	.24*	.28*	.22	.23	.29*	.26*	.36**	.00	.12	1	.61**
21 Σύνολο	.36**	-.08	.29*	.31**	.20	-.04	.11	.25*	.02	.19	.16	-.03	.06	-.01	.04	-.10	.09	.58**	.55**	.60**	1

Σημείωση. Οι διμεταβλητές συσχετίσεις παρουσιάζονται κάτω από τη διαγώνιο, ενώ οι αναλύσεις μερικής συσχέτισης παρουσιάζονται πάνω από τη διαγώνιο.

* $p < .05$, ** $p < .01$

NI: Νοο-προσήλωση

MC: Το παιδί μου

CBQ: Ιδιοσυγκρασία

3.2.2.2 Συσχετίσεις της μητρικής ΝΠ με το «Ερωτηματολόγιο ιδιοσυγκρασίας των παιδιών»

Ακολούθως, η επίδραση της ηλικίας στη σχέση μεταξύ της ΝΠ των μητέρων και της ιδιοσυγκρασίας των παιδιών εξετάστηκε με μία μερική συσχέτιση. Η ανάλυση έδειξε ότι η ΝΠ των μητέρων συσχετίστηκε θετικά τόσο με το σύνολο της κλίμακας της ιδιοσυγκρασίας ($r = .30, p < .05$), όσο και με την υποκλίμακα του ελέγχου με προσπάθεια ($r = .30, p < .05$). Επιπλέον, η ανάλυση εξέτασε τη σχέση ανάμεσα στους επιμέρους τύπους των νοητικών όρων με την κλίμακα και τις υποκλίμακες της ιδιοσυγκρασίας. Βρέθηκαν θετικές συσχετίσεις μεταξύ του συνόλου της κλίμακας της ιδιοσυγκρασίας με τους γνωστικο-επιστημικούς ($r = .34, p < .01$) και βουλευσιακούς όρους ($r = .29, p < .05$). Οι τύποι αυτοί των νοητικών όρων, συσχετίστηκαν θετικά και με τις υποκλίμακες της ιδιοσυγκρασίας: οι γνωστικο-επιστημικοί όροι συσχετίστηκαν με την υποκλίμακα του ελέγχου με προσπάθεια ($r = .37, p < .01$) και οι βουλευσιακοί όροι με την υποκλίμακα του αρνητικού θυμικού ($r = .35, p < .01$). Καμία συσχέτιση δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντική για την υποκλίμακα της εξωστρέφειας με τους επιμέρους τύπους της ΝΠ των μητέρων.

3.2.3 Επίδραση της ηλικίας και του φύλου στη σχέση της μητρικής ΝΠ και των ατομικών χαρακτηριστικών των παιδιών

Επιπλέον, πραγματοποιήθηκαν δύο πολυμεταβλητές αναλύσεις διακύμανσης, προκειμένου να εξεταστεί εάν η σχέση της μητρικής ΝΠ και των δύο ατομικών χαρακτηριστικών των παιδιών, της συνείδησης και της ιδιοσυγκρασίας επηρεάζεται από την ηλικία και το φύλο των παιδιών. Σε κάθε ανάλυση διακύμανσης ανεξάρτητες μεταβλητές ήταν η ηλικία και το φύλο των παιδιών και εξαρτημένες ήταν η μητρική ΝΠ και η συνείδηση ή η ιδιοσυγκρασία των παιδιών.

3.2.3.1 Επίδραση της ηλικίας και του φύλου στη σχέση της μητρικής ΝΠ και της συνείδησης των παιδιών

Εξετάστηκε η επίδραση της ηλικίας και του φύλου των παιδιών στη σχέση της μητρικής ΝΠ και της συνείδησης των παιδιών. Πραγματοποιήθηκε μία 2 (μικρά νήπια, μεγάλα νήπια) X 2 (αγόρι, κορίτσι) X 2 (συναισθηματική δυσφορία, ηθική ρύθμιση) X 3 (γνωστικο-

επιστημικοί, συναισθηματικοί και βουλησιακοί όροι) πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης (MANOVA) με εξαρτημένες μεταβλητές τις υποκλίμακες της συνείδησης και τους επιμέρους τύπους των νοητικών όρων. Η MANOVA έδειξε ότι η επίδραση των δύο δημογραφικών μεταβλητών δεν ήταν σημαντική, $F(1,64) = .94, p > .05, \eta^2 = .07$ και $F(1,64) = .86, p > .05, \eta^2 = .06$ για την ηλικία και το φύλο αντίστοιχα.

3.2.3.2 Επίδραση της ηλικίας και του φύλου στη σχέση της μητρικής ΝΠ και της ιδιοσυγκρασίας των παιδιών

Εξετάστηκε η επίδραση της ηλικίας και του φύλου των παιδιών στη σχέση της μητρικής ΝΠ και της ιδιοσυγκρασίας των παιδιών. Πραγματοποιήθηκε μία 2 (μικρά νήπια, μεγάλα νήπια) X 2 (αγόρι, κορίτσι) X 3 (εξωστρέφεια, αρνητικό θυμικό, έλεγχος με προσπάθεια) X 3 (γνωστικο-επιστημικοί, συναισθηματικοί και βουλησιακοί όροι) πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης (MANOVA) με εξαρτημένες μεταβλητές τις υποκλίμακες της ιδιοσυγκρασίας και τους επιμέρους τύπους των νοητικών όρων. Η MANOVA έδειξε ότι η επίδραση των δύο δημογραφικών μεταβλητών δεν ήταν σημαντική, $F(1,64) = .90, p > .05, \eta^2 = .08$ και $F(1,64) = .80, p > .05, \eta^2 = .07$ για την ηλικία και το φύλο αντίστοιχα.

3.3 Αναλύσεις παλινδρόμησης

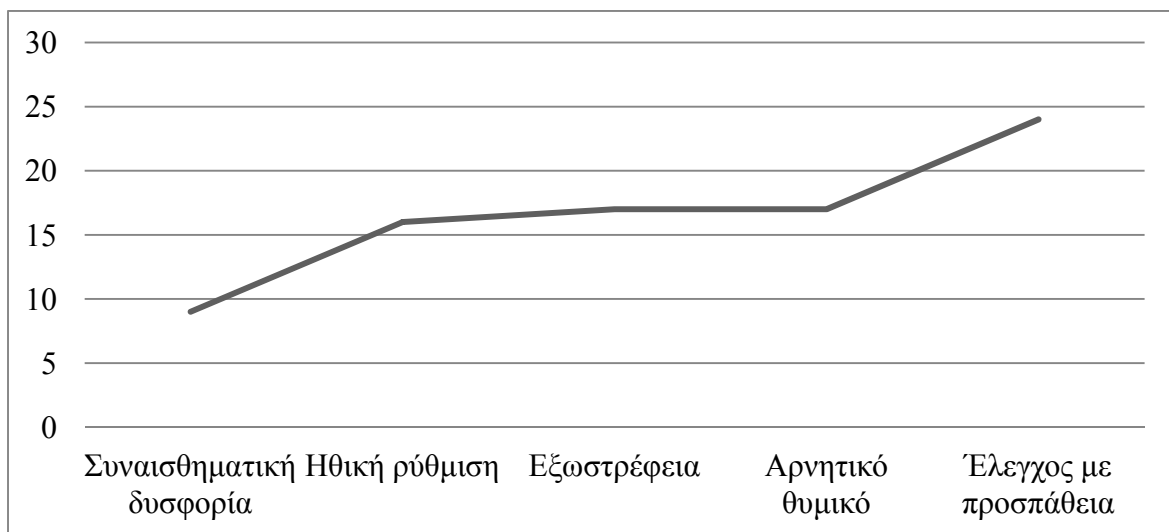
Προκειμένου να διαπιστωθεί εάν και σε ποιο βαθμό η συνείδηση, η ιδιοσυγκρασία και η ηλικία των παιδιών επηρεάζουν την τάση της μητέρας να κάνει αναφορές στο νου των παιδιών της, πραγματοποιήθηκε ιεραρχική ανάλυση παλινδρόμησης με τη μέθοδο enter. Ανεξάρτητες μεταβλητές ήταν η συνείδηση, η ιδιοσυγκρασία και η ηλικία των παιδιών ενώ εξαρτημένη ήταν το σύνολο των νοητικών όρων της μητρικής ΝΠ. Στον Πίνακα 6 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των αναλύσεων της παλινδρόμησης.

Από την ανάλυση παλινδρόμησης προέκυψε ότι οι ανεξάρτητες μεταβλητές, δηλαδή οι υποκλίμακες της συνείδησης, οι υποκλίμακες της ιδιοσυγκρασίας και η ηλικία εξηγούσαν το 25% ($R^2 = .25 = .50^2, F(6,61) = 3.39, p < .01$) της συνολικής διακύμανσης της μητρικής ΝΠ. Το Γράφημα 4 παρουσιάζει την επίδραση της συνείδησης και της ιδιοσυγκρασίας στη μητρική ΝΠ. Το μεγαλύτερο μέρος της διακύμανσης εξηγούσε η υποκλίμακα του ελέγχου με

προσπάθεια της ιδιοσυγκρασίας ($\beta = .12, p < .05$), ακολουθεί η υποκλίμακα της συναισθηματικής δυσφορίας της συνείδησης ($\beta = .04, p < .01$) και η υποκλίμακα της ηθικής ρύθμισης της συνείδησης ($\beta = -.04, p < .05$).

Συγκεκριμένα, στο πρώτο μοντέλο ανεξάρτητη μεταβλητή ήταν η υποκλίμακα της συναισθηματικής δυσφορίας της συνείδησης και εξαρτημένη η μητρική ΝΠ. Από την ανάλυση προέκυψε ότι η υποκλίμακα της συναισθηματικής δυσφορίας εξηγούσε το 9% της συνολικής διακύμανσης της μητρικής ΝΠ ($R^2 = .09 = .30^2, F(1,66) = 6.84, p < .05$).

Στο δεύτερο μοντέλο ανεξάρτητη μεταβλητή ήταν η υποκλίμακα της συναισθηματικής δυσφορίας και η υποκλίμακα της ηθικής ρύθμισης της συνείδησης και εξαρτημένη ήταν η μητρική ΝΠ. Οι δύο υποκλίμακες της συνείδησης εξηγούσαν το 17% της συνολικής διακύμανσης της ΝΠ των μητέρων ($R^2 = .17 = .41^2, F(2,65) = 6.75, p < .01$). Η υποκλίμακα της ηθικής ρύθμισης βρέθηκε ότι αποτελεί στατιστικά σημαντικό δείκτη και εξηγεί το 7% της συνολικής διακύμανσης της ΝΠ των μητέρων ($R^2 \text{ change} = .07, F(1,65) = 6.13, p < .05$).



Γράφημα 4: Επίδραση της συνείδησης και της ιδιοσυγκρασίας των παιδιών στη μητρική ΝΠ

Στο τρίτο μοντέλο ανεξάρτητες μεταβλητές ήταν οι υποκλίμακες της συνείδησης και η υποκλίμακα της εξωστρέφειας της ιδιοσυγκρασίας και εξαρτημένη η μητρική ΝΠ. Από την ανάλυση προέκυψε ότι οι υποκλίμακες της συνείδησης και η υποκλίμακα της εξωστρέφειας της ιδιοσυγκρασίας εξηγούσαν το 17% συνολικής της διακύμανσης της μητρικής ΝΠ ($R^2 =$

.17 = .41², $F(3,64) = 4.52$, $p < .01$). Ωστόσο, η υποκλίμακα της εξωστρέφειας δεν αποτελεί στατιστικά σημαντικό προβλεπτικό δείκτη της ΝΠ των μητέρων (R^2 change = .00, $F(1,64) = .21$, $p > .05$).

Στο τέταρτο μοντέλο ανεξάρτητες μεταβλητές ήταν οι υποκλίμακες της συνείδησης, η υποκλίμακα της εξωστρέφειας και η υποκλίμακα του αρνητικού θυμικού της ιδιοσυγκρασίας και εξαρτημένη η μητρική ΝΠ. Από την ανάλυση προέκυψε ότι οι υποκλίμακες της συνείδησης, η υποκλίμακα της εξωστρέφειας και η υποκλίμακα του αρνητικού θυμικού της ιδιοσυγκρασίας εξηγούσαν το 17% της συνολικής διακύμανσης της μητρικής ΝΠ ($R^2 = .17 = .42^2$, $F(4,63) = 3.43$, $p < .05$). Ωστόσο, η υποκλίμακα του αρνητικού θυμικού δεν αποτελεί στατιστικά σημαντικό προβλεπτικό δείκτη της ΝΠ των μητέρων (R^2 change = .00, $F(1,63) = .30$, $p > .05$).

Στο πέμπτο μοντέλο ανεξάρτητες μεταβλητές ήταν οι υποκλίμακες της συνείδησης, η υποκλίμακα της εξωστρέφειας, η υποκλίμακα του αρνητικού θυμικού και η υποκλίμακα του ελέγχου με προσπάθεια της ιδιοσυγκρασίας και εξαρτημένη η μητρική ΝΠ. Από την ανάλυση προέκυψε ότι οι υποκλίμακες της συνείδησης και οι υποκλίμακες της ιδιοσυγκρασίας εξηγούσαν το 24% της συνολικής διακύμανσης της μητρικής ΝΠ ($R^2 = .24 = .49^2$, $F(5,62) = 4.08$, $p < .01$). Η υποκλίμακα του ελέγχου με προσπάθεια βρέθηκε ότι αποτελεί στατιστικά σημαντικό δείκτη και εξηγεί το 6% της συνολικής διακύμανσης της ΝΠ των μητέρων (R^2 change = .06, $F(1,62) = .568$, $p < .05$).

Τέλος, στο έκτο μοντέλο ανεξάρτητες μεταβλητές ήταν οι υποκλίμακες της συνείδησης, οι υποκλίμακες της ιδιοσυγκρασίας και η ηλικία των παιδιών και εξαρτημένη η μητρική ΝΠ. Από την ανάλυση προέκυψε ότι το μοντέλο εξηγούσε το 24% της συνολικής διακύμανσης της μητρικής ΝΠ ($R^2 = .25 = .50^2$, $F(6,61) = 3.39$, $p < .01$). Ωστόσο, η ηλικία δεν αποτελεί στατιστικά σημαντικό προβλεπτικό δείκτη της ΝΠ των μητέρων (R^2 change = .00, $F(1,61) = .21$, $p > .05$). Συμπερασματικά, βρέθηκε ότι η μητρική ΝΠ επηρεάζεται από τα ατομικά χαρακτηριστικά των παιδιών, τη συνείδηση και την ιδιοσυγκρασία. Πιο συγκεκριμένα, η συναισθηματική δυσφορία της συνείδησης και ο έλεγχος με προσπάθεια της ιδιοσυγκρασίας των παιδιών προβλέπουν σημαντικά θετικά τη μητρική ΝΠ. Αντίθετα, βρέθηκε ότι η υποκλίμακα της συνείδησης που εξετάζει την ηθική ρύθμιση συσχετίζεται αρνητικά με τη μητρική ΝΠ.

Πίνακας 6. Ιεραρχική ανάλυση παλινδρόμησης των υποκλιμάκων της συνείδησης, των υποκλιμάκων της ιδιοσυγκρασίας και της ηλικίας των παιδιών στη ΝΠ της μητέρας

Ανεξάρτητες μεταβλητές		Συνείδηση παιδιών									Ιδιοσυγκρασία παιδιών						Ηλικία παιδιών				
		Συναισθηματική Δυσφορία			Ηθική Ρύθμιση			Εξωστρέφεια			Αρνητικό θυμικό			Έλεγχος με προσπάθεια			<i>b</i>	<i>t</i>	<i>p</i>		
Εξαρτημένη μεταβλητή	<i>R</i> ²	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>b</i>				<i>t</i>	<i>p</i>
Νοητικοί όροι	.25	3.39	.00**	.04	2.94	.00**	-.04	-2.60	.01*	.00	.01	.87	.01	.27	.78	.12	2.37	.02*	-.01	-.45	.64

* $p < .05$, ** $p < .01$

4. Συζήτηση

Κύριος στόχος της παρούσας έρευνας ήταν: (1) να εξετάσει τη σχέση της μητρικής ΝΠ με τη συνείδηση και την ιδιοσυγκρασία των παιδιών. Επίσης, διερευνήθηκε η επίδραση της ηλικίας και του φύλου των παιδιών (2) στη σχέση μεταξύ των μεταβλητών και (3) σε κάθε μία μεταβλητή χωριστά. Τέλος, (4) εξετάστηκε η συχνότητα με την οποία οι μητέρες έκαναν αναφορές στις νοητικές καταστάσεις των παιδιών τους και σε μη συσχετιζόμενους με το νου όρους.

4.1 Σχέση της μητρικής ΝΠ με τη συνείδηση και την ιδιοσυγκρασία των παιδιών

Ο πρώτος στόχος της έρευνας ήταν να εξετάσει τη σχέση της μητρικής ΝΠ και των δύο ατομικών χαρακτηριστικών των παιδιών: τη συνείδηση και την ιδιοσυγκρασία. Ακολουθώντας, διερευνήθηκε η επίδραση των δύο δημογραφικών μεταβλητών (ηλικία και φύλο παιδιών) στις παραπάνω σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται σε υποενότητες τα αποτελέσματα των αναλύσεων.

4.1.1 Σχέση μεταξύ της μητρικής ΝΠ και της συνείδησης των παιδιών

Επιβεβαιώθηκε η υπόθεση που είχε διατυπωθεί ότι η μητρική ΝΠ θα συσχετίζεται με τη συνείδηση των παιδιών (Υπόθεση 1). Συγκεκριμένα, η έρευνα έδειξε ότι η τάση της μητέρας να κάνει αναφορές στο νου των παιδιών της συσχετίζεται με την υποκλίμακα της συναισθηματικής δυσφορίας καθώς και με επιμέρους υποκλίμακες της όπως την υποκλίμακα της ενσυναίσθησης και την υποκλίμακα της συμβολικής αναπαράστασης. Επομένως, η συνείδηση, ως ατομικό χαρακτηριστικό του παιδιού, επηρεάζει την τάση της μητέρας να αντιλαμβάνεται το παιδί της ως πρόσωπο με νου. Το εύρημα αυτό είναι σε συμφωνία με έρευνες που υποστηρίζουν ότι η ΝΠ της μητέρας επηρεάζεται από τη συναισθηματική συνιστώσα της συνείδησης (Groenendyk & Volling, 2007. Kochanska, 1993). Επιπλέον, επιβεβαιώνεται και από την έρευνα της Gagné και των συνεργατών της (2018), οι οποίοι έδειξαν ότι η ΝΠ συσχετίζεται με μία επιμέρους υποκλίμακα της συνείδησης και

συγκεκριμένα την υποκλίμακα του ανασταλτικού ελέγχου της αυτορρύθμισης. Άλλες έρευνες έδειξαν ότι οι συζητήσεις μεταξύ του γονέα και του παιδιού για τις νοητικές καταστάσεις προάγουν την ανάπτυξη της συνείδησης (Kochanska, 2002b). Όταν η μητέρα κάνει αναφορές στις εσωτερικές καταστάσεις, στα συναισθήματα και αιτιολογεί κάθε συμπεριφορά, συμβάλλει στη μετέπειτα ανάπτυξη της συνείδησης του παιδιού ήδη από την ηλικία των 2 ετών (Laible & Thompson, 2000, 2002. Ruffman et al., 2002). Τέλος, εξετάστηκε εάν η ηλικία και το φύλο των παιδιών έχουν διαμεσολαβητικό ρόλο στη σχέση της μητρικής ΝΠ με τη συνείδηση των παιδιών (Ερώτημα 1). Ωστόσο, η παρούσα έρευνα έδειξε ότι τόσο η ηλικία όσο και το φύλο δεν επηρεάζουν τη σχέση της μητρικής ΝΠ με τη συνείδηση των παιδιών.

4.1.2 Σχέση μεταξύ της μητρικής ΝΠ και της ιδιοσυγκρασίας των παιδιών

Τα αποτελέσματα της έρευνας, επιβεβαιώνουν την υπόθεση που είχε διατυπωθεί για τη σχέση της μητρικής ΝΠ και της ιδιοσυγκρασίας των παιδιών (Υπόθεση 2). Τα ευρήματά μας έδειξαν ότι υπάρχει σχέση μεταξύ της τάσης της μητέρας να κάνει αναφορές στο νου των παιδιών της και στην ιδιοσυγκρασία τους. Φαίνεται, λοιπόν, ότι η ιδιοσυγκρασία, ως ατομικό χαρακτηριστικό του παιδιού, επηρεάζει την τάση της μητέρας να αντιλαμβάνεται το παιδί της ως πρόσωπο με νου. Το εύρημα αυτό είναι σε συμφωνία με την έρευνα του Demers και των συνεργατών του (2010b), της Meins και των συνεργατών της (2013) και του Walker και των συνεργατών του (2011), οι οποίοι έδειξαν ότι η ΝΠ της μητέρας συσχετίζεται με την ιδιοσυγκρασία των παιδιών. Μάλιστα, οι ίδιοι ερευνητές υποστήριξαν ότι η δύσκολη ιδιοσυγκρασία των παιδιών προβλέπει λιγότερο συχνά αναφορές στις νοητικές τους καταστάσεις.

Επίσης, βρέθηκε και η συσχέτιση της μητρικής ΝΠ με την υποκλίμακα του ελέγχου με προσπάθεια της ιδιοσυγκρασίας. Η ικανότητα δηλαδή του παιδιού να αναστέλλει μη επιθυμητές συμπεριφορές ωθεί τη μητέρα να κάνει συχνότερα αναφορές στο νου των παιδιών της. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνεται και από την έρευνα του Barreto και των συνεργατών του (2016), οι οποίοι έδειξαν ότι υπάρχει σημαντική θετική συσχέτιση ανάμεσα στη ΝΠ της μητέρας και στην υποκλίμακα του ελέγχου με προσπάθεια. Η υποκλίμακα αυτή της ιδιοσυγκρασίας συμβάλλει και στην ανάπτυξη της συνείδησης. Τέλος, εξετάστηκε εάν η ηλικία και το φύλο των παιδιών έχουν διαμεσολαβητικό ρόλο στη σχέση της μητρικής ΝΠ με την ιδιοσυγκρασία των παιδιών (Ερώτημα 2). Ωστόσο, η παρούσα έρευνα έδειξε ότι τόσο η

ηλικία όσο και το φύλο δεν επηρεάζουν τη σχέση της μητρικής ΝΠ με την ιδιοσυγκρασία των παιδιών.

4.2 Επίδραση της ηλικίας και του φύλου σε κάθε μεταβλητή χωριστά

Ακολούθως, η έρευνα εξέτασε την επίδραση της ηλικίας και του φύλου των παιδιών στη μητρική ΝΠ, τη συνείδηση και την ιδιοσυγκρασία των παιδιών. Σε επόμενες υποενότητες παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των αναλύσεων για την επίδραση της ηλικίας και του φύλου σε κάθε μία από τις μεταβλητές χωριστά.

4.2.1 Επίδραση της ηλικίας και του φύλου στη μητρική ΝΠ

Επιβεβαιώθηκε η υπόθεση που είχε διατυπωθεί για την επίδραση της ηλικίας και του φύλου των παιδιών στη μητρική ΝΠ (Υπόθεση 3). Από την έρευνα βρέθηκε ότι η ΝΠ των μητέρων δεν επηρεάζεται από την ηλικιακή ομάδα στην οποία ανήκει το παιδί. Επομένως, η ηλικία δεν επηρεάζει την τάση της μητέρας να αντιλαμβάνεται το παιδί της ως πρόσωπο με νου. Το εύρημα αυτό, είναι σε συμφωνία με ευρήματα που δείχνουν ότι η ΝΠ είναι σταθερό και διαχρονικό χαρακτηριστικό της προσωπικότητας των παιδιών προσχολικής και σχολικής ηλικίας (Illingworth et al., 2016). Επίσης, από τη διαχρονική μελέτη της Kirk και των συνεργατών της (2015), έχει βρεθεί ότι η ΝΠ των μητέρων παρέμεινε σταθερή για ένα χρονικό διάστημα 8 μηνών αλλά έχει βρεθεί ότι παραμένει σταθερή και για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα (Meins et al., 2003). Ωστόσο, τα ευρήματα αυτά είναι αντίθετα με την έρευνα της McMahon και των συνεργατών της (2015), οι οποίοι, όταν ερεύνησαν τη ΝΠ της μητέρας στο κάθε παιδί της χωριστά, βρήκαν ότι οι μητέρες έκαναν λιγότερο συχνά αναφορές στις νοητικές καταστάσεις των μεγαλύτερων παιδιών τους σε σχέση με τα μικρότερα παιδιά. Επίσης, σύμφωνα με τους Grist, Socha και McCord (2012), σημαντικές αλλαγές συμβαίνουν στα παιδιά ηλικίας μεταξύ 3 – 5 ετών σε αντίθεση με τα παιδιά ηλικίας 6 ετών και άνω. Ωστόσο, στην παρούσα έρευνα δεν βρέθηκαν σημαντικές διαφορές στις ηλικιακές ομάδες των παιδιών.

Αναφορικά με την επίδραση του φύλου των παιδιών στη μητρική ΝΠ, επιβεβαιώθηκε η υπόθεση ότι το φύλο των παιδιών δεν θα επηρεάζει τη ΝΠ της μητέρας, όταν περιγράφει το

παιδί της. Μη στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις επιβεβαιώνονται και από άλλες έρευνες (McMahon & Meins, 2012. Meins et al., 1998. Meins et al., 2011), οι οποίες υποστηρίζουν ότι τα ατομικά χαρακτηριστικά του παιδιού δεν συσχετίζονται με τη ΝΠ της μητέρας. Ωστόσο, τα ευρήματα αυτά βρίσκονται σε αντίθεση με την έρευνα της McMahon και των συνεργατών της (2015), οι οποίοι βρήκαν ότι οι μητέρες των αγοριών έκαναν συχνότερα αναφορές σε μη συσχετιζόμενους με το νου των παιδιών όρους.

4.2.2 Επίδραση της ηλικίας και του φύλου στη συνείδηση των παιδιών

Ακολούθως, εξετάστηκε η επίδραση της ηλικίας και του φύλου των παιδιών στη συνείδησή τους (Ερώτημα 3). Από την έρευνα βρέθηκε ότι η ηλικία των παιδιών δεν επηρεάζει τη συνείδησή τους. Το εύρημα αυτό είναι αντίθετο με άλλες έρευνες, όπως την έρευνα του Groenendyk και Volling (2007), οι οποίοι βρήκαν ότι οι γονείς σημειώνουν υψηλότερες βαθμολογίες στις δύο υποκλίμακες της συνείδησης, τη συναισθηματική δυσφορία και την ενεργό ηθική ρύθμιση/εγρήγορση στα ηλικιακά μεγαλύτερα παιδιά τους σε σχέση με τα μικρότερα. Σύμφωνα με την Kochanska και τους συνεργάτες της (2005), η ανάπτυξη της συνείδησης και της ηθικής εμφανίζεται στην ηλικία των 5 ετών.

Επιπλέον, βρέθηκε ότι το φύλο των παιδιών δεν επηρεάζει τη συνείδησή τους. Το εύρημα αυτό, είναι αντίθετο με άλλες έρευνες, οι οποίες έδειξαν ότι τα δύο φύλα διαφέρουν και ότι τα κορίτσια σημειώνουν υψηλότερες βαθμολογίες κυρίως στην υποκλίμακα της συναισθηματικής δυσφορίας καθώς και επιμέρους υποκλίμακες της όπως την ενοχή, την ανησυχία για τα συναισθήματα των άλλων και την ενσυναίσθηση (Groenendyk & Volling, 2007. Kochanska et al., 1994, 1997, 2002).

4.2.3 Επίδραση της ηλικίας και του φύλου στην ιδιοσυγκρασία των παιδιών

Τέλος, εξετάστηκε η επίδραση της ηλικίας και του φύλου των παιδιών στην ιδιοσυγκρασία τους (Ερώτημα 4). Από την έρευνα βρέθηκε ότι η ηλικία των παιδιών δεν επηρεάζει την ιδιοσυγκρασία τους. Οι προηγούμενες σχετικές έρευνες, μελετούν την δύσκολη ιδιοσυγκρασία των παιδιών σε σχέση με τη μητρική ΝΠ και έχουν δείξει ότι οι μητέρες παιδιών ηλικίας 12 και 44 μηνών με δύσκολη ιδιοσυγκρασία κάνουν λιγότερο συχνά

αναφορές στο νου των παιδιών τους στους 18 και 61 μήνες αντίστοιχα (Demers et al., 2010b. Meins et al., 2013a). Ακόμη, βρέθηκε ότι το φύλο των παιδιών δεν επηρεάζει την ιδιοσυγκρασία τους. Το εύρημα αυτό είναι αντίθετο με έρευνες, οι οποίες έχουν δείξει ότι τα κορίτσια σημειώνουν υψηλότερες βαθμολογίες στην υποκλίμακα του ελέγχου με προσπάθεια καθώς μπορούν να διαχειριστούν και να ελέγξουν τις παρορμήσεις τους (Else-Quest et al., 2006) ενώ τα αγόρια σημειώνουν υψηλότερες βαθμολογίες στην υποκλίμακα της εξωστρέφειας καθώς απολαμβάνουν την υψηλής έντασης ευχαρίστηση (Else-Quest et al., 2006).

4.3 Σύγκριση συχνότητας αναφορών των μητέρων σε νοητικούς και μη συσχετιζόμενους με το νου όρους

Τέλος, εξετάστηκε η συχνότητα με την οποία οι μητέρες θα κάνουν αναφορές στις νοητικές καταστάσεις των παιδιών τους και σε μη συσχετιζόμενους με το νου όρους (Ερώτημα 5). Στην παρούσα έρευνα βρέθηκε ότι οι μητέρες έκαναν περισσότερες αναφορές σε μη συσχετιζόμενους με το νου των παιδιών όρους και μάλιστα η μητρική ΝΠ επικεντρώθηκε σε συμπεριφορικούς όρους. Το εύρημα αυτό είναι σε συμφωνία με άλλες έρευνες που μελέτησαν τη συχνότητα των αναφορών των γονέων και βρήκαν ότι τόσο οι μητέρες (McMahon et al., 2015) όσο και οι πατέρες (Arnott & Meins, 2007) έκαναν πιο συχνά αναφορές σε μη συσχετιζόμενους με το νου των παιδιών όρους.

Επίσης, τα ευρήματα αυτά είναι σε συμφωνία με τα ευρήματα άλλης έρευνας που μελέτησε τη ΝΠ άλλων ενηλίκων και συγκεκριμένα των νηπιαγωγών και όχι των γονέων. Στην έρευνα των Durden και Dangel (2008), οι νηπιαγωγοί παιδιών ηλικίας 2 - 3 ετών επικεντρώθηκαν περισσότερο στις δραστηριότητες των παιδιών και όχι στη σκέψη τους. Πιθανόν οι νηπιαγωγοί και οι μητέρες, επειδή βρίσκονται καθημερινά με το παιδί και αφιερώνουν πολλές ώρες στην επίβλεψή τους, παρατηρούν περισσότερο τις κοινωνικές συναναστροφές των παιδιών με αποτέλεσμα να αναφέρονται περισσότερο στις δραστηριότητές τους και στην αλληλεπίδραση με άλλα άτομα.

Ωστόσο, τα παραπάνω ευρήματα δεν συμφωνούν με άλλες έρευνες, οι οποίες έδειξαν ότι οι μητέρες, όταν αλληλεπιδρούν με τα 6 μηνών (Meins, Fernyhough, Fradley & Tuckey, 2001) και 19 μηνών βρέφη τους (McMahon, Camberis, Berry, & Gibson, 2015) αλλά και με

τα 3 ετών παιδιά τους κάνουν αναφορές στις νοητικές καταστάσεις και όχι στη συμπεριφορά ή στα σωματικά χαρακτηριστικά τους (Meins & Fernyhough, 1999. Meins et al., 1998). Επίσης, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας είναι αντίθετα με τα ευρήματα της Gagné και των συνεργατών της (2018), οι οποίοι έδειξαν ότι οι πατέρες, κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, έκαναν συχνότερα αναφορές στο νου των παιδιών τους.

4.4 Συμπεράσματα

Η παρούσα έρευνα αποτελεί προσπάθεια διερεύνησης της σχέσης της μητρικής ΝΠ με τη συνείδηση και την ιδιοσυγκρασία των παιδιών. Η σημασία της έγκειται κυρίως στο γεγονός ότι μελετά τη μητρική ΝΠ και δύο ατομικά χαρακτηριστικά των παιδιών που έχουν μελετηθεί καθόλου ή ελάχιστα. Συγκεκριμένα, τα ευρήματα έδειξαν ότι η ΝΠ των μητέρων συσχετίζεται θετικά με την υποκλίμακα της συνείδησης, η οποία εξετάζει τη συναισθηματική δυσφορία. Αντιστρόφως, βρέθηκε ότι η ΝΠ των μητέρων συσχετίζεται αρνητικά με την υποκλίμακα της συνείδησης, η οποία εξετάζει την ηθική ρύθμιση. Η έρευνα δίνει στήριξη στα ευρήματα προηγούμενων ερευνών που μελέτησαν τη σχέση της ΝΠ με την ιδιοσυγκρασία των παιδιών, καθώς βρέθηκε ότι η μητρική ΝΠ συσχετίζεται θετικά με την υποκλίμακα του ελέγχου με προσπάθεια. Επιπλέον, βρέθηκε ότι η ηλικία και το φύλο των παιδιών δεν διαμεσολαβούν στη σχέση της μητρικής ΝΠ και των ατομικών χαρακτηριστικών, τη συνείδηση και την ιδιοσυγκρασία.

Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας που προέκυψαν σχετικά με τη σχέση της μητρικής ΝΠ με τη συνείδηση και την ιδιοσυγκρασία των παιδιών, μπορούν να αξιοποιηθούν μελλοντικά σε έρευνες που εξετάζουν την επιρροή των γονεϊκών παραγόντων (π.χ., τρόπος ανατροφής, ενεργά μοντέλα δεσμού) στην ανάπτυξη των παιδιών. Τέλος, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως βάση για τη διερεύνηση της τάσης άλλων μελών της οικογένειας (πατέρες, γιαγιάδες, παππούδες) να κάνουν αναφορές στις νοητικές καταστάσεις των παιδιών.

4.5 Περιορισμοί έρευνας

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας υπόκεινται σε περιορισμούς. Αρχικά, ο πρώτος σημαντικός περιορισμός αφορά το δείγμα. Η επιλογή του δείγματος έγινε με βολική δειγματοληψία και το μέγεθος του δείγματος ήταν μικρό. Επίσης, η ομάδα των μεγάλων παιδιών είχε διπλάσιο αριθμό παιδιών σε σχέση με αυτή των μικρότερων παιδιών. Μελλοντικές έρευνες, στις οποίες η επιλογή του δείγματος θα γίνει με τυχαία δειγματοληψία και ο αριθμός των συμμετεχόντων θα είναι μεγαλύτερος και ισότιμος στις ομάδες, θα προσδώσουν μεγαλύτερη αξιοπιστία στα ερευνητικά δεδομένα.

Ένας άλλος περιορισμός της έρευνας, ήταν η υποκειμενικότητα των δεδομένων για τη συνείδηση και την ιδιοσυγκρασία των παιδιών καθώς οι μετρήσεις έγιναν από τις ίδιες τις μητέρες. Μελλοντικές έρευνες, θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν και άλλα μέλη της οικογένειας για τη συγκέντρωση στοιχείων για τη συνείδηση και την ιδιοσυγκρασία των παιδιών. Επίσης, τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν υπόκεινται και σε άλλους περιορισμούς. Τόσο η κλίμακα «Το παιδί μου» όσο και το «Ερωτηματολόγιο ιδιοσυγκρασίας των παιδιών», δεν έχουν σταθμιστεί σε ελληνικό πληθυσμό. Χρήσιμη, λοιπόν, θα ήταν η στάθμιση και των δύο εργαλείων. Στην παρούσα έρευνα υιοθετήθηκε η δομική εγκυρότητα των κατασκευαστών της κλίμακας και του ερωτηματολογίου, λόγω του μικρού αριθμού του δείγματος. Μελλοντικά, οι περιορισμοί αυτοί πρέπει να αρθούν, προκειμένου να καταγραφούν αξιόπιστα και έγκυρα ερευνητικά αποτελέσματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ainsworth, M. D. S., Bell, S. M. & Stayton, D. J. (1971). Individual differences in strange-situation behaviour of one-year-olds. In H. R. Schaffer (Ed.), *The Origins of Human Social Relations*. New York Academic Press.
- Aksan, N. & Kochanska, G. (2005). Conscience in childhood: Old questions, new answers. *Developmental Psychology*, 41(3), 506-516. Doi: 10.1037/0012-1649.41.3.506.
- Arnott, B. & Meins, E. (2007). Links among antenatal attachment representations, postnatal mind-mindedness, and infant attachment security: A preliminary study of mothers and fathers. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 71(2), 132-149. Doi: 10.1521/bumc.2007.71.2.132.
- Arnott, B., & Meins, E. (2008). Continuity in mind-mindedness from pregnancy to the first year of life. *Infant Behavior and Development*, 31(4), 647-654. Doi: 10.1016/j.infbeh.2008.07.001.
- Barreto, A. L., Fearon, P., Osorio, A., Meins, E., & Martins, C. (2016). Are adult mentalizing abilities associated with mind-mindedness? *International Journal of Behavioral Development*, 40(4), 296-301. Doi: 10.1177/0165025415616200.
- Bernier, A., McMahon, C., & Perrier, R. (2017). Maternal mind-mindedness and children's school readiness: A longitudinal study of developmental processes. *Developmental Psychology*, 53(2), 210–221. Doi: 10.1037/dev0000225.
- Carr, A., Slade, L., Yuill, N., Sullivan, S., & Ruffman T. (2018). Minding the children: A longitudinal study of mental state talk, theory of mind, and behavioural adjustment from the age of 3 to 10. *Social Development*, 27, 826-840. Doi: 10.1111/sode.12315.
- Chess, S. & Thomas, A. (1986). *Temperament in clinical practice*. New York: Guilford.
- Cornell, A. H. & Frick, P. J. (2007). The moderating effects of parenting styles in the association between behavioral inhibition and parent-repeated guilt and empathy in preschool children. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 36(3), 305-318. Doi: 10.1080/15374410701444181.
- Crugnola, C.R., Ierardi, E. & Canevini, M. P. (2018). Reflective functioning, maternal attachment, mind-mindedness, and emotional availability in adolescent and adult mothers at

infant 3 months. *Attachment & Human Development*, 20(1), 84-106. Doi: 10.1080/14616734.2017.1379546.

Degotardi, S., & Sweller, N. (2012). Mind-mindedness in infant child-care: Associations with early childhood practitioner sensitivity and stimulation. *Early Childhood Research Quarterly*, 27(2), 253 – 265. Doi: 10.1016/j.ecresq.2011.09.002.

Durden, T. & Dangel, J. R. (2008) Teacher-involved conversations with young children during small group activity. *Early Years: Journal of International Research and Development*, 28(3), 251-266, Doi: 10.1080/09575140802393793.

Demers, I., Bernier, A., Tarabulsky, G., & Provost, M. (2010a). Maternal and child characteristics as antecedents of maternal mind-mindedness. *Infant Mental Health Journal*, 31(1), 94–112. Doi: 10.1002/imhj.20244.

Demers, I., Bernier, A., Tarabulsky, G., & Provost, M. (2010b). Mind-mindedness in adult and adolescent mothers: Relations to maternal sensitivity and infant attachment. *International Journal of Behavioral Development*, 34, 529-537. Doi: 10.1177/0165025410365802.

Eisenberg, N., Smith, C. L., Sadovsky, A., & Spinrad, T. L. (2004). Effortful control: Relations with emotion regulation, adjustment, and socialization in childhood. In R. F. Baumeister & K. D. Vohs (Eds.), *Handbook of self-regulation: Research, theory, and applications* (pp. 259-282). New York, NY, US: Guilford Press.

Eisenberg, N., Smith, C. L., & Spinrad, T. L. (2011). Effortful control: Relations with emotion regulation, adjustment and socialization in childhood. In K. D. Vohs, & R. F. Baumeister (Eds.), *Handbook of self-regulation: Research, theory and applications* (2nd ed., pp. 263–283). New York, NY: Guilford.

Eisenberg, N., Zhou, Q., Spinrad, T. L., Valiente, C., Fabes, R. A., & Liew, J. (2005). Relations among positive parenting, children's effortful control, and externalizing problems: A three-wave longitudinal study. *Child Development*, 76(5), 1055–1071. Doi: 10.1111/j.1467-8624.2005.00897.x.

Else-Quest, N. M., Hyde, J. S., Goldsmith, H. H., & Van Hulle, C. A. (2006). Gender differences in temperament: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 132(1), 33-72. Doi: 10.1037/0033-2909.132.1.33.

- Ereky-Stevens, K. (2008). Associations between mothers' sensitivity to their infants' internal states and children's later understanding of mind and emotion. *Infant and Child Development, 17*(5), 527–543. Doi: 10.1002/icd.572.
- Farrow, C., & Blissett, J. (2014). Maternal mind-mindedness during infancy, general parenting sensitivity and observed child feeding behavior: A longitudinal study. *Attachment & Human Development, 16*(3), 230-241. Doi: 10.1080/14616734.2014.898158.
- Fishburn, S., Meins, E., Greenhow, S., Jones, C., Hackett, S., Biehal, N., Baldwin, H., Cusworth, L., & Wade, J. (2017). Mind-mindedness in parents of looked-after children. *Developmental Psychology, 53*(10), 1954-1965. Doi: 10.1037/dev0000304.
- Frick, P. J., & Morris, A. S. (2004). Temperament and developmental pathways to conduct problems. *Journal of clinical child and adolescent psychology : the official journal for the Society of Clinical Child and Adolescent Psychology, American Psychological Association, Division 53, 33*(1), 54-68. Doi: 10.1207/S15374424JCCP3301_6.
- Gagné, C., Bernier, A. & McMahon, C. (2018). The role of paternal mind-mindedness in preschoolers' self-regulated conduct. *Infant and Child Development, 27*, 1-12. Doi: 10.1002/icd.2081.
- Grist, C. L., Socha, A. & McCord, D. M. (2012): The M5–PS–35: A five-factor personality questionnaire for preschool children. *Journal of Personality Assessment, 94*(3), 287-295. Doi: 10.1080/00223891.2011.653063.
- Groenendyk, A. E., & Volling, B. L. (2007). Coparenting and early conscience development in the family. *The Journal of genetic psychology, 168*(2), 201-224. Doi: 10.3200/GNTP.168.2.201-224.
- Illingworth, G., MacLean, M., & Wiggs, L. (2016). Maternal mind-mindedness: Stability over time and across relationships. *European Journal of Developmental Psychology, 13*(4), 488-503. Doi: 10.1080/17405629.2015.1115342.
- Kirk, E., Pine, K. J., Wheatley, L., Howlett, N., Schulz, J., Fletcher, B. (2015). A longitudinal investigation of the relationship between maternal mind-mindedness and theory of mind. *British Journal of Developmental Psychology, 33*(4) 434-445. Doi: 10.1111/bjdp.12104.

- Kirk, E., & Sharma, S. (2017). Mind-mindedness in mothers of children with autism spectrum disorder. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 43-44, 18-26. Doi: 10.1016/j.raTA.2017.08.005.
- Kochanska, G. (1991). Socialization and temperament in the development of guilt and conscience. *Child Development*, 62(6), 1379 - 1392. Doi: 10.1111/j.1467-8624.1991.tb01612.x.
- Kochanska, G. (1993). Toward a synthesis of parental socialization and child temperament in early development of conscience. *Child Development*, 64(2), 325-347. Doi: 10.2307/1131254.
- Kochanska, G. (2002a). Committed compliance, moral self, and internalization: A mediational model. *Developmental Psychology*, 38(3), 339 -351. Doi: 10.1037//0012-1649.38.3.339.
- Kochanska, G. (2002b). Mutually responsive orientation between mothers and their young children: A context for the early development of conscience. *Current Directions in Psychological Science*, 11(6), 191-195. Doi: 10.1111/1467-8721.00198.
- Kochanska, G. & Aksan, N. (2004). Conscience in childhood: Past, present, and future. *Merrill-Palmer Quarterly*, 50(3), 299-310. Doi: 299-310. 10.1353/mpq.2004.0020.
- Kochanska, G. & Aksan, N. (2006), Children's conscience and self-regulation. *Journal of Personality*, 74, 1587-1618. Doi: 10.1111/j.1467-6494.2006.00421.x.
- Kochanska, G., Aksan, N., Knaack, A., & Rhines, H. M. (2004). Maternal parenting and children's conscience: Early security as moderator. *Child Development*, 75(4), 1229-1242. Doi: 10.1111/j.1467-8624.2004.00735.x.
- Kochanska, G., Barry, R. A., Aksan, N., & Boldt, L. J. (2008). A developmental model of maternal and child contributions to disruptive conduct: the first six years. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 1220-1227. Doi: 10.1111/j.1469-7610.2008.01932.x.
- Kochanska, G., Clark, L. A., & Goldman, M. S. (1997), Implications of mothers' personality for their parenting and their young children's developmental outcomes. *Journal of Personality*, 65(2), 387-420. Doi: 10.1111/j.1467-6494.1997.tb00959.x.
- Kochanska, G., DeVet, K., Goldman, M., Murray, K., & Putnam, S. P. (1994). Maternal reports of conscience development and temperament in young children. *Child Development*, 65(3), 852-868. Doi: 10.2307/1131423.

- Kochanska, G., Forman, D., Aksan, N., & Dunbar, S. (2005). Pathways to conscience: Early mother-child mutually responsive orientation and children's moral emotion, conduct and cognition. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *46*(1), 19–34. Doi: 10.1111/j.1469-7610.2004.00348.x.
- Kochanska, G., Gross, J. N., Lin, M. & Nichols, K. E. (2002). Guilt in young children: Development, determinants, and relations with a broader system of standards. *Child Development*, *73*(2), 461-482. Doi: 10.1111/1467-8624.00418.
- Kochanska, G., & Kim, S. (2014). A complex interplay among the parent–child relationship, effortful control, and internalized, rule-compatible conduct in young children: Evidence from two studies. *Developmental Psychology*, *50*(1), 8–21. Doi: 10.1037/a0032330.
- Kochanska, G. & Knaack, A. (2003). Effortful control as a personality characteristic of young children: Antecedents, correlates, and consequences. *Journal of Personality*, *71*(6), 1087-1112. Doi:10.1111/1467-6494.7106008.
- Kochanska, G., Koenig, J.L., Barry, R.A., Kim, S., & Yoon, J.E. (2010). Children's conscience during toddler and preschool years, moral self, and a competent, adaptive developmental trajectory. *Developmental psychology*, *46*(5), 1320-1332. Doi: 10.1037/a0020381.
- Kochanska, G., & Thompson, R. A. (1997). The emergence and development of conscience in toddlerhood and early childhood. In J. E. Grusec & L. Kuczynski (Eds.), *Parenting and children's internalization of values: A handbook of contemporary theory* (pp. 53-77). Hoboken, NJ, US: John Wiley & Sons Inc.
- Laible, D. J., & Thompson, R. A. (2000). Mother-child discourse, attachment security, shared positive affect, and early conscience development. *Child Development*, *71*(5), 1424–1440. Doi: 10.1111/1467-8624.00237.
- Laible, D. J., & Thompson, R. (2002). Mother – child conflict in the toddler years: Lessons in emotion, morality, and relationships. *Child Development*, *73*(4), 1187 – 1203. Doi: 10.1111/1467-8624.00466.
- Laranjo, J., & Bernier, A. (2013). Children's expressive language in early toddlerhood: Links to prior maternal mind-mindedness. *Early Child Development and Care*, *183*(7), 951–962. Doi: 10.1080/03004430.2012.699964.

- Laranjo, J., Bernier, A., & Meins, E. (2008). Associations between maternal mind-mindedness and infant attachment security: Investigating the mediating role of maternal sensitivity. *Infant Behavior & Development, 31*(4), 688–695. Doi: 10.1016/j.infbeh.2008.04.008.
- Laranjo, J., Bernier, A., Meins, E., & Carlson, S. M. (2010). Early manifestations of children's theory of mind: The roles of maternal mind-mindedness and infant security of attachment. *Infancy, 15*(3), 300–323. Doi: 10.1111/j.1532-7078.2009.00014.x.
- Licata, M. , Kristen, S., & Sodian, B. (2016). Mother–child Interaction as a cradle of theory of mind: The role of maternal emotional availability. *Social Development, 25*(1), 139-156. Doi: 10.1111/sode.12131.
- Lok, S. M. & McMahon, C. A. (2006), Mothers' thoughts about their children: Links between mind-mindedness and emotional availability. *British Journal of Developmental Psychology, 24*(3), 477-488. Doi:10.1348/026151005X49854.
- Lundy, B. L. (2003). Father– and mother–infant face to face interactions: Differences in mind-related comments and infant attachment? *Infant Behavior & Development, 26*(2), 200–212. Doi: 10.1016/S0163-6383(03)00017-1.
- Lundy, B. L. (2013). Paternal and maternal mind-mindedness and preschoolers' theory of mind: The mediating role of interactional attunement. *Social Development, 22*(1), 58-74. Doi: 10.1111/sode.12009.
- Mcdevitt, S. C. & Carey, W. B. (1978). The measurement of temperament in 3 and 7 year-old children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 19*(3). 245-53. Doi: 10.1111/j.1469-7610.1978.tb00467.x.
- McMahon, C. & Bernier, A. (2017). Twenty years of research on parental mind mindedness: Empirical findings, theoretical and methodological challenges, and new directions. *Developmental Review, 46*, 54-80. Doi: 10.1016/j.dr.2017.07.001.
- McMahon, C., Camberis, A. L., Berry, S. & Gibson, F. (2015). Maternal mind-mindedness: Relations with maternal-fetal attachment and stability in the first two years of life: Findings from an Australian prospective study. *Infant mental health journal, 37*, 17-28. Doi: 10.1002/imhj.21548.

- McMahon, C. & Meins, E. (2012). Mind-mindedness, parenting stress, and emotional availability in mothers of preschoolers. *Early Childhood Research Quarterly*, 27(2), 245-252. Doi: 10.1016/j.ecresq.2011.08.002.
- Meins, E. (1997). Security of attachment and maternal tutoring strategies: Interaction within the zone of proximal development. *British Journal of Developmental Psychology*, 15(2), 129 - 144. Doi: 10.1111/j.2044-835X.1997.tb00730.x.
- Meins, E., Centifanti, L.C., Fernyhough, C. & Fishburn, S. (2013). Maternal mind-mindedness and children's behavioral difficulties: Mitigating the impact of low socioeconomic status, *Journal of Abnormal Child Psychology*, 41(4), 543-553. Doi: 10.1007/s10802-012-9699-3.
- Meins, E., & Fernyhough, C. (1999). Linguistic acquisitional style and mentalising development: The role of maternal mind-mindedness. *Cognitive Development*, 14(3), 363–380. Doi: 10.1016/S0885-2014(99)00010-6.
- Meins, E., & Fernyhough, C. (2015). *Mind-mindedness coding manual, Version 2.2*. Unpublished manuscript. University of York, York, UK.
- Meins, E., Fernyhough, C., Arnott, B., Turner, M., & Leekam, S. R. (2011). Mother-versus infant-centered correlates of maternal mind-mindedness in the first year of life. *Infancy*, 16(2), 137-165. Doi: 10.1111/j.1532-7078.2010.00039.x.
- Meins, E., Fernyhough, C., Fradley, E., & Tuckey, M. (2001). Rethinking maternal sensitivity: Mothers' comments on infants' mental processes predict security of attachment at 12 months. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 42(5), 637– 648. Doi: 10.1017/S0021963001007302.
- Meins, E., Fernyhough, C., & Harris-Waller, J. (2014). Is mind-mindedness trait-like or a quality of close relationships? Evidence from descriptions of significant others, famous people, and works of art. *Cognition*, 130(3), 417-427. Doi: 10.1016/j.cognition.2013.11.009.
- Meins, E., Fernyhough, C., Johnson, F., & Lidstone, J. (2006). Mind-mindedness in children: Individual differences in internal-state talk in middle childhood. *British Journal of Developmental Psychology*, 24, 181-196. Doi: 10.1348/026151005X80174
- Meins, E., Fernyhough, C., Ronsey, M., Arnott, B., Leekam, S., R., & Turner, M. (2012). Mind-mindedness as a multidimensional construct: Appropriate and non-attuned mind-related

comments independently predict infant–mother attachment in a socially diverse sample. *Infancy*, 17(4), 393–415. Doi: 10.1111/j.1532-7078.2011.00087.x.

Meins, E., Fernyhough, C., Russell, J., & Clark-Carter, D. (1998). Security of attachment as a predictor of symbolic and metalizing abilities: A longitudinal study. *Social Development*, 7(1), 1–24. Doi: 10.1111/1467-9507.00047.

Meins, E., Fernyhough, C., Wainwright, R., Clark-Carter, D., Das Gupta, M., Fradley, E., & Tuckey, M. (2003). Pathways to understanding mind: Construct validity and predictive validity of maternal mind-mindedness. *Child Development*, 74(4), 1194–1211. Doi: 10.1111/1467-8624.00601.

Meins, E., Fernyhough, C., Wainwright, R., Das Gupta, M., Fradley, E., & Tuckey, M. (2002), Maternal mind–mindedness and attachment security as predictors of theory of mind understanding. *Child Development*, 73, 1715-1726. Doi: 10.1111/1467-8624.00501.

Μισαηλίδη, Π. & Ορφανίδου, Σ. (υπό εκτύπωση). Νοο-προσήλωση στις μητέρες παιδιών με ντροπαλή ιδιοσυγκρασία. Στο Ράλλη, Α., Διακογιώργη, Κ., Καρούσου, Α., & Χρυσόχρου, Α. (Επιμ. Εκδ.), *Πρακτικά 8ου Πανελληνίου Συνεδρίου Αναπτυξιακής Ψυχολογίας*.

de la Osa, N., Granero, R., Penelo, E., Domènech, J. M., & Ezpeleta, L. (2014). The short and very short forms of the children’s behavior questionnaire in a community sample of preschoolers. *Assessment*, 21(4), 463–476. Doi: 10.1177/1073191113508809.

Putnam, S. & Rothbart, M. (2006). Development of short and very short form of the children's behavior questionnaire. *Journal of personality assessment*. 87(1), 102-12. Doi: 10.1207/s15327752jpa8701_09.

Rothbart, M. K. (1981). Measurement of temperament in infancy. *Child Development*, 52(2), 569-578. Doi: 10.2307/1129176.

Rothbart, M. K., Ahadi, S. A., & Hershey, K. L. (1994). Temperament and social behavior in childhood. *Merrill-Palmer quarterly*, 40(1), 21–39. Doi: 10.1037/0021-843X.103.1.55.

Rothbart, M. K., Ahadi, S. A., Hershey, K. L., & Fisher, P. (2001). Investigations of temperament at three to seven years: The children’s behavior questionnaire. *Child Development*, 72(5), 1394-1408. Doi: 10.1111/1467-8624.00355.

- Rothbart, M. K., & Bates, J. E. (2006). Temperament. In N. Eisenberg (Ed.), *Social, emotional, and personality development, Volume 3* (6nd ed., pp. 99–166). New York, NY: Wiley.
- Rothbart, M. K. & Derryberry, D. (1981). Development of individual differences in temperament. In M. E. Lamb & A. L. Brown (Eds.), *Advances in developmental psychology: Volume 1* (pp. 37–86). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Ruffman, T., Slade, L. & Crowe, E. (2002). The relation between children's and mothers' mental state language and theory-of-mind understanding. *Child Development, 73*(3), 734-751. Doi: 10.1111/1467-8624.00435.
- Schacht, R., Hammond, L., Marks, M., Wood, B., & Conroy, S. (2013). The relation between mind-mindedness in mothers with borderline personality disorder and mental state understanding in their children. *Infant & Child Development, 22*(1), 68-84. Doi: 10.1002/icd.1766.
- Sleddens, E., Kremers, S., Vries, N., & Thijs, C. (2012). Measuring child temperament: Validation of a 3-item temperament measure and 13-item impulsivity scale. *European Journal of Developmental Psychology, 10*(3), 392-401. Doi: 10.1080/17405629.2012.688102.
- Stifter, C. A., Cipriano, E., Conway, A., & Kelleher, R. (2009). Temperament and the development of conscience: The moderating role of effortful control. *Social Development (Oxford, England), 18*(2), 353–374. Doi: 10.1111/j.1467-9507.2008.00491.x.
- Thompson, R. A. (2014). Conscience development in early childhood. In M. Killen & J. G. Smetana (Eds.), *Handbook of Moral Development* (2nd ed., pp. 73-92). New York, NY: Psychology Press.
- Volling, B. L., Mahoney, A. & Rauer, A. J. (2009). Sanctification of parenting, moral socialization, and young children's conscience development. *Psychology of Religion and Spirituality, 1*(1), 53-68. Doi: 10.1037/a0014958.
- Walker, T., Wheatcroft, R., & Camic, P. (2011). Mind-mindedness in parents of pre-schoolers: A comparison between clinical and community samples. *Clinical Child Psychology & Psychiatry, 17*(3), 318-335. Doi: 10.1177/1359104511409142.

Zentner, M. & Bates, J. E. (2008). Child temperament: An integrative review of concepts, research programs, and measures. *European Journal of Developmental Science*, 2(1/2), 7-37.
Doi: 10.3233/DEV-2008-21203.